

บทที่ ๓

เนื้อเรื่องและหลักธรรมที่ปรากฏในบทสวดมนต์พระคาถาชินบัญชร

พระคาถาชินบัญชร ปัจจุบันใช้เรียกพระคาถาภาษามคธชุดหนึ่ง นับว่าเป็นนิพนธ์ของเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม เรียกว่า พระคาถาชินบัญชร ซึ่งเชื่อกันว่าสามารถป้องกันสรรพอันตรายทั้งหลายได้เหมือนเกราะเพชรและให้โชคให้ลาภตามที่ปรารถนาได้พระคาถาชินบัญชรนี้ เป็นที่นับถือสวดกันอย่างแพร่หลาย กล่าวกันว่าเป็นของเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม นายฉันทิชย์ กระแสสินธุ์ เคยได้นำมาแปลเพื่อพิมพ์ในหนังสือประวัติของเจ้าพระคุณสมเด็จพระครั้งหนึ่ง เมื่อนานปีมาแล้ว แต่ก็ยังมีข้อสงสัยในถ้อยคำและประโยคหลายแห่งเพราะไม่อาจจับความได้ ทั้งเมื่อได้พบจากหลายสำนักเข้าก็ได้พบคำที่ผิดเพี้ยนบ้างเกือบทุกฉบับไม่อาจตัดสินใจได้ว่าที่ถูกต้องเป็นอย่างไร ได้เคยนึกสงสัยมานานแล้วว่าเจ้าพระคุณสมเด็จฯ ได้เรียบเรียงขึ้นเองหรือได้ต้นฉบับมาจากไหนทั้งสองฉบับนี้ เมื่อเทียบกันแล้วก็รู้สึกว่ต้นฉบับเดิมนั้นเป็นอันเดียวกันแน่ ฉบับดังกล่าวนี้มี ๒๒ บทส่วนฉบับที่สวดกันในเมืองไทย มี ๑๔ บท ก็คือ ๑๔ บทข้างต้นของฉบับดังกล่าวนั่นเอง เพราะความเดียวกันถ้อยคำก็เป็นอันเดียวกันโดยมาก ส่วนคำอธิบายท้ายบทที่ ๑๔ ของฉบับที่สวดกันในเมืองไทย ย่อตัดมาอย่างรวบรัดดีมาก คาถาบทที่ ๕ ของฉบับไทย บรรทัดที่ ๒ น่าจะเกินไป แต่จะคงไว้ก็ได้ ส่วนคาถาบทที่ ๑๒ และ ๑๓ สัมพันธ์กัน เมื่อแก้ไขใหม่ตามฉบับที่ปรับปรุงแล้วนี้จะถูกลำดับดีในการพิมพ์ครั้งนี้เรียง ชินบัญชรฉบับที่สวดกันในเมืองไทยปรับปรุงขึ้นใหม่ อนุวัตรแบบลังกา เฉพาะที่เห็นว่าสมควรและมีคำแปลเป็นภาษาไทย ที่แปลขึ้นใหม่ในคราวนี้เช่นเดียวกันในการแปลครั้งนี้ไม่ได้เทียบกับคำแปลเก่าที่เคยแปลไว้เพราะไม่พบฉบับที่แปลไว้ บทสวด พาหุงและชินบัญชร เป็นที่นิยมสวดกันในเมืองไทยมาช้านาน แต่บทสวดพาหุงมีถ้อยคำที่ยึดแน่นอน ส่วนบทสวดชินบัญชร แต่ละฉบับ แต่ละสำนักยังผิดแผกกันอยู่ ถ้าอาจทำให้ยุติเป็นแบบเดียวกันได้ ก็จะเป็น

การตี^๑ สำหรับเนื้อเรื่องในพระคาถาชินบัญชรทั้ง ๑๔ บท สามารถแปลจากบาลีเป็นไทยได้ดังนี้

๓.๑ เนื้อเรื่องของพระคาถาชินบัญชร

เนื้อหาที่ประกอบด้วยความหมายและความสำคัญในพระคาถาชินบัญชร สามารถจำแนกได้เป็น ๕ ตอน คือ^๒

ตอนที่ ๑ เป็นบทสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่ได้ตรัสรู้ริยสัจสี่ แล้วเสวยวิมุตติสุขจากการตรัสรู้นั้น มีการอัญเชิญพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ มีสมเด็จพระคันทังกรพระพุทธเจ้า เป็นต้นให้เสด็จมาอยู่ ณ เบื้องกระหม่อม

ตอนที่ ๒ เป็นบทอัญเชิญพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ให้มาสถิตอยู่ ณ ที่ศิระ ที่ดวงตา และหน้าอก

ตอนที่ ๓ เป็นบทอาราธนาพระอริยสาวกทั้งปวง มีพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระอนุรุทธเถระ เป็นต้น ให้มาสถิต ณ ส่วนและอวัยวะต่างๆ

ตอนที่ ๔ เป็นบทอัญเชิญพระสูตรทั้งปวง มีรัตนสูตร เป็นต้น มาสถิตอยู่ที่ส่วนต่างๆและกางกั้นอยู่เบื้องบนอากาศ และเป็นกำแพงอันล้อมรอบ

ตอนที่ ๕ เป็นอานิสงส์และเงื่อนไขของพระคาถาชินบัญชร สำหรับผู้รำเรียนท่องมนต์ ซึ่งมีสามส่วนคือ

ส่วนที่หนึ่ง เป็นส่วนอานิสงส์หรือผลที่จะได้รับ ซึ่งขออานิสงส์ให้อุปัทวันตรายทั้งหลายภายนอกและอุปัทวันตรายทั้งหลายภายใน อันเกิดแต่เหตุต่างๆเป็นอันดับสิ้นสูญไป

ส่วนที่สอง เป็นคำมั่นสัญญาว่าจะต้องประพฤติปฏิบัติในปัจจุบันว่า “เมื่อข้าพเจ้าประกอบการทำงานของตนอยู่ในขอบเขต ในพระบัญชาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสาวกทั้งหลายเหล่านั้นแล้วขอได้โปรดคุ้มครองรักษาข้าพเจ้า”

^๑ทองย้อย แสงสิริปัดชัย, พุทธชัยมงคลคาถา (คาถาพาหุง), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บ้านลานธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^๒ดูลา พรหมญาณ, พระคาถาชินบัญชร มหาพุทธมนต์ทรงวิเศษ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองสุวรรณภูมิ, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔ - ๒๖

ส่วนที่สาม เป็นเงื่อนไขและคำมั่นสัญญาในอนาคตว่า “ด้วยประการฉะนี้เป็อันข้าพเจ้าได้คุ้มครองไว้ด้วยดี ด้วยอานุภาพของสมเด็จพระชินสีห์พุทธเจ้า ขอให้ข้าพเจ้ามีชัย

ชนะแก่อุปัทวะทั้งปวงด้วยอานุภาพของพระธรรม ขอให้ข้าพเจ้ามีชัยชนะแก่หมู่หรือศัตรูด้วยอานุภาพแห่งพระองค์ขอให้ข้าพเจ้ามีชัยชนะแก่อันตรายทั้งปวง ข้าพเจ้าผู้อันอานุภาพแห่งพระสัทธรรมคุ้มครองรักษา แล้วจะประพฤตินอยู่ในขอบเขตพระบัญชาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดไปเทอญ”

เนื้อเรื่องในพระคาถาชินบัญชรเป็นการอัญเชิญพระพุทธานุภาพแห่งพระบรมศาสดา สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระพุทธรูปที่ได้เคยตรัสรู้มาก่อนหน้านี้ จากนั้นเป็นการอัญเชิญพระอรหันต์ปัจฉิมสาวก อันสำเร็จคุณธรรมวิเศษ แต่ละองค์ไม่เหมือนกัน นอกจากนั้นยังมีการอัญเชิญพระสูตรต่าง ๆ อันโบราณจารย์เจ้าถือว่าเป็นพระพุทธรูปมนต์อันวิเศษ ตั้งแต่กระหม่อมของผู้ภาวนา พระคาถาลงมาจนล้อมรอบตัว จนกระทั่งหาช่องโหว่ไม่ให้อันตรายสอดแทรกเข้ามาได้” เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาในพระคาถาชินบัญชรอย่างละเอียดแล้วจะเห็นได้ว่าได้อัญเชิญพระพุทธรูปเจ้าและพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย พระปริตรและพระสูตรทั้งปวงให้มาสถิตคุ้มครองอยู่ทั่วสภากายของผู้เจริญภาวนาพระคาถานี้ โดยขอให้ มีชัยชนะในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ” ดังนั้นเราจึงจะพบว่า การนำเอาเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับของพระพุทธรูปองค์มาผูกเป็นคาถาจึงเป็นการนำมาเพียงใจความสำคัญเท่านั้น โดยไม่ได้นำเรื่องราวและรายละเอียดทั้งหมดมาแต่งจึงให้ข้อเท็จจริงได้เฉพาะผู้ที่ศึกษาพระพุทธรูปศาสนาโดยเฉพาะในด้านของพุทธประวัติเท่านั้น

๓.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในพระคาถาชินบัญชร

สำหรับประเด็นที่จะต้องนำมาพิจารณาในอันดับต่อไปก็คือประเด็นปัญหาที่ว่าในบทสวดมนต์พระคาถาชินบัญชรนั้นมีเนื้อหาในส่วนของหลักธรรมหรือสาระสำคัญของหลักคำสอนของพระพุทธองค์ที่ปรากฏอยู่ให้เป็นแก่นของของแต่ละคาถาบ้างหรือไม่ซึ่งจากการศึกษามาเราจะพบว่าในคาถาแต่ละบทมีหลักธรรมเป็นส่วนประกอบดังนี้

^๑ ธีรวัฒน์, ชินบัญชรสวดมนต์อย่างไรให้ใจเป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท จูปีตัส จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๓๒- ๓๓.

^๒ ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร, ปริศนาธรรมสมเด็จพระโต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บ้านลานธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

๓.๒.๑ **หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๑** ในคาถานี้เป็นคาถาที่เกี่ยวกับการเอาชนะพญามารซึ่งถือว่าเป็นการชนะที่ยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยการเอาชนะพญามารและเสนามารนี้ทรงใช้หลักธรรมที่สำคัญคือ

ก. **หลักบารมี ๑๐ ประการ** หรือโดยพิสดารคือบารมี ๓๐ สำหรับคำว่าบารมีนั้นหมายถึงคุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวดเพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงส่งมีอยู่ ๑๐ ประการคือ

(๑) **ทานบารมี** ได้แก่ ความประพฤติดันเลิศคือการให้ทานซึ่งเบื้องต้นก็คือการให้ทานที่เป็นวัตถุสิ่งของเรียกว่าทานบารมีที่ยิ่งกว่านั้นก็คือการให้ธรรมเป็นทานเรียกว่าทานอุปบารมีและการให้ที่ยิ่งยวดก็คือการเสียสละชีวิตของตนเป็นทานเรียกว่าทานปรมัตตบารมีซึ่งพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมาครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร

(๒) **ศีลบารมี** ได้แก่ ความประพฤติดันเลิศคือการรักษาศีลหมายถึงการรักษาคุ้มครองการประพฤติดีทั้งทางกายวาจาและจิตใจให้เรียบร้อยหรือการรักษาข้อวัตรปฏิบัติสำหรับควบคุมกายวาจาและจิตใจให้เรียบร้อยในระดับด้านการรักษาศีลธรรมดา เรียกว่า “ศีลบารมี” การรักษาศีลที่ยิ่งยวดขึ้นไปคือศีลที่เรียกว่า “อุปการบารมี” การรักษาศีลที่ยอดเยี่ยมก็คือการรักษาศีลของสมณะไม่ให้ขาดแม้จะแลกด้วยชีวิตก็ยอม เรียกว่า ปรามัตตบารมี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญในครั้งเป็นพระภิกษุในชาติในอดีตชาติ

(๓) **เนกขัมมบารมี** คำว่า เนกขัมมะ หมายถึง การออกจากกาม การออกบวช ความปลอดโปร่งจากสิ่งเข้าชวนต่างๆ ดังนั้น เนกขัมมบารมีหมายถึงการปฏิบัติอันเลิศในเรื่องของการออกบวชซึ่งหากเป็นการออกบวชธรรมดาก็เรียกว่าเนกขัมมบารมีถ้าออกบวชเพื่อบำเพ็ญการบรรลุธรรมเรียกว่าอุปการบารมีแต่ถ้าหากเป็นการออกบวชเพื่อบำเพ็ญความเป็นพระพุทธเจ้าก็เรียกว่าอุปการมัตตบารมีซึ่งพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมาแล้วในครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเตมีย์ใบ้^๖

(๔) **ปัญญาบารมี** ได้แก่ ความประพฤติดันเลิศในเรื่องของการใช้สติปัญญาคือการศึกษเล่าเรียนเพื่อให้มีประสบการณ์อันจะสามารถเอาตัวรอดได้ซึ่งการประพฤติดีคือการใช้สติปัญญาโดยทั่วไปเรียกว่า ปัญญาบารมี แต่ถ้าเป็นการใช้ปัญญาในการช่วยเหลือเพื่อน

^๕พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์), หน้า ๒๔๕.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

มนุษย์เรียกว่า อุปปรบารมี และถ้าหากใช้สติปัญญาเพื่อหวังช่วยโลกโดยไม่คิดถึงชีวิตเรียกว่า ปรมัตถบารมี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมาครั้งเป็นพระมหาสถในอดีตชาติ

(๕) **วิริยบารมี** ได้แก่ การประพฤติอันเลิศในเรื่องของการใช้ความเพียรความหมั่น ในการประกอบกิจต่างๆ ในเบื้องต้นเรียกว่า วิริยบารมี แต่ถ้าเป็นการใช้ความขยันหมั่นเพียร เพื่อการช่วยเหลือผู้อื่นเพื่อมนุษย์คนใกล้ชิดเรียกว่า วิริยอุปบารมี แต่ถ้าเป็นการทำความเพียร โดยมุ่งหวังผลเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้าโดยไม่คิดชีวิตเรียกว่า ปรมัตถบารมี ซึ่งพระพุทธองค์ ทรงบำเพ็ญมาครั้งเป็นพระมหาชนกในอดีตชาติ

(๖) **ขันติบารมี** หมายถึง การประพฤติอันเลิศในด้านการใช้ความอดทนเพื่อให้ บรรลุเป้าหมายในขั้นต้นเรียกว่า ขันติบารมี ถ้าใช้ความอดทนในการเลี้ยงดูมารดาบิดาหรือผู้มี พระคุณเรียกว่า ขันติอุปบารมี ถ้าใช้ความอดทนเพื่อการบรรลุธรรมขั้นสูงโดยมิได้คำนึงถึง ชีวิตเรียกว่า ขันติปรมัตถบารมี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมาครั้งเป็นพระสุวรนสามใน อดีตชาติ

(๗) **สังจบบารมี** ได้แก่ การประพฤติอันเลิศคือการรักษาสัจจะคือความจริงความ ซื่อสัตย์ต่อคำพูดที่ได้เอ่ยหรือตั้งใจไปในระดับต้นเรียกว่าการรักษาสัจจะนี้ว่า สังจบบารมี แต่ถ้า การรักษาสัจจะนั้นจำต้องเสียสละอวัยวะเรียกว่า สังจอุปบารมี แต่ถ้าเป็นการรักษาสัจจะแม้ แลกด้วยชีวิตเรียกว่า สังจปรมัตถบารมี ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญมาครั้งเป็นพระวิฑูรบัณฑิต ในอดีตชาติ

(๘) **อธิฐานบารมี** ได้แก่ การประพฤติอันเลิศคือการตั้งใจมั่นในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่สุดขึ้นไปในขั้นตอนการอธิฐานในเรื่องต่างๆ ไป เรียกว่า “อธิฐาน บารมี” ถ้าเป็นการอธิฐานเพื่อให้สำเร็จในงานที่ต้องใช้ความพยายามกว่านั้นเรียกว่า อธิฐานอุปบารมี แต่ถ้าเป็นการอธิฐานด้วยการเอาชีวิตเข้าแลกเช่นที่ทรงอธิฐานก่อนการ ประทับนั่งบนโพธิบัลลังก์นั้นจัดว่าเป็น อธิฐานปรามัตถบารมี

(๙) **เมตตาบารมี** หมายถึง การประพฤติอันเลิศด้วยการเจริญเมตตาคือความ ปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้ผู้อื่นมีความสุขมากกว่าตนในระดับด้านการเจริญภาวนาเมตตา โดยทั่วไปเรียกว่า เมตตาบารมี ถ้าเป็นการเจริญเมตตาเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นประมาณเรียกว่า เมตตาอุป บารมี แต่ถ้าเป็นการเจริญเมตตาเพื่อช่วยสรรพสัตว์เรียกว่า เมตตาปรมัตถบารมี

(๑๐) **อุเบกขาบารมี** หมายถึง การประพฤติอันเลิศด้วยการเจริญอุเบกขาคือการเข้าไป พิจารณาในโลกและชีวิตอย่างเข้าใจและเท่าทันวางใจต่อเหตุการณ์นั้นๆอย่างถูกต้องใน

ระดับต้นๆเรียกการเจริญอุเบกขานั้นว่าอุเบกขาบารมีถ้าเป็นการเจริญอุเบกขาในเรื่องที่ยิ่งกว่านั้นเรียกว่าอุเบกขาอุปการมีแต่ถ้าเป็นการเจริญอุเบกขาในเรื่องที่ยังยวดยกว่านั้นเช่นการวางใจต่อการสิ้นชีวิตในขณะที่ปฏิบัติธรรมหรือการวางอุเบกขาต่อการเกิดดับของธรรมหรือสรรพสัตว์ก็ถือว่าเป็นอุเบกขาปรมัตตบารมี^๖

ในคาถาบทที่ ๑ การเอาชนะพญามารและเสนามารนั้นทรงเอาชนะโดยการอธิษฐานเอาบารมีทั้ง ๑๐ หรือ ๓๐ (โดยพิสดาร) มาเป็นธรรมพื้นฐานเพื่อต่อสู้พญามารและเหล่าเสนาหรือแม้แต่กิเลสทั้งหลายตลอดช่วงของการบำเพ็ญสมณธรรมในวันที่ทรงบรรลुพระโพธิญาณอันประเสริฐ

ดังนั้น การศึกษาบทสวดพุทธมนต์ในบทที่๑จึงพบว่ามีหลักธรรมอันเป็นแกนสำคัญคือบารมี๑๐ประการบารมีที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้เราสร้างให้เต็ม ก็คือสร้างกำลังใจปลูกฝังกำลังใจให้มันเต็มครบถ้วนบริบูรณ์สมบูรณ์บารมีในขั้นต้นกระทำด้วยจิตอย่างอ่อนเป็นขั้นพระบารมีเมื่อจิตดำรงบารมีขึ้นกลางได้ เรียกว่าพระอุปบารมีและเมื่อจิตดำรงบารมีขึ้นไปถึงที่สุดเลย เรียกว่าพระปรมัตตบารมีหรือบารมี ๓๐ ทัศหรือมีศัพท์เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพระสมมติสบบารมีหมายถึง พระบารมีสามสิบถ้วน ซึ่งเป็นธรรมพิเศษหมวดหนึ่ง มีชื่อว่าพุทธกรณธรรมเป็นธรรมพิเศษที่กระทำให้ได้เป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ที่ต้องการจะเป็นพระพุทธเจ้าต้องบำเพ็ญธรรมหมวดนี้ หรือมีชื่อหนึ่งเรียกว่าโพธิปริพาจนธรรมคือธรรมสำหรับพระพุทธรูมิหรือชาวพุทธเราทั่วไปเรียกว่าพระบารมี หมายถึง ธรรมที่นำไปให้ถึงฝั่งโน้น คือ พระนิพพานนั่นเอง

๓.๒.๒ หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๒ ในคาถานี้เป็นคาถาที่เกี่ยวกับการที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ต้องตรัสรู้หรือริยัสัจทั้ง ๔ ประการ หรือปฏิเสธสมุปบาท ๑๒ อาการ หรือ ๒๔ อาการ หรือ ๘ อาการดังนี้

ก. อริยสัจหรือจตุราริยสัจหรืออริยสัจ ๔ เป็นหลักคำสอนหนึ่งของพระโคตมพุทธเจ้า แปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ มีอยู่สี่ประการ คือ

^๖พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์), หน้า๒๓๕ - ๒๔๐.

๑. **ทุกข์** คือ สภาพที่ทนได้ยาก ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น ได้แก่ชาติ (การเกิด) ชรา (การแก่ การเก่า) มรณะ (การตาย การสลายไป การสูญสิ้น) การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักการปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่สมหวังในสิ่งนั้น กล่าวโดยย่อ ทุกข์ก็คืออุปาทานชั้น ๕

๒. **ทุกข์สมุทัย** คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ดัณหา ๓ คือ กามตัณหา-ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้ทางกามารมณ์, ภวตัณหา-ความทะยานอยากในภพ ความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยภวาทิหรือสัสสตทิฐิและ วิภวตัณหา-ความทะยานอยากในความปราศจากภพ ความอยากไม่เป็นโน่นเป็นนี่ ความอยากที่ประกอบด้วยวิภวาทิหรืออูจเฉตทิฐิ

๓. **ทุกข์นิโรธ** คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ กล่าวคือดับตัณหาทั้ง ๓ ได้อย่างสิ้นเชิง

๔. **ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา** คือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์ ได้แก่มรรคอันมีองค์ประกอบอยู่แปดประการ คือ ๑. สัมมาทิฐิ-ความเห็นชอบ ๒. สัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ ๓. สัมมาวาจา-เจรจาชอบ ๔. สัมมากัมมันตะ-ทำการทำงานชอบ ๕. สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ ๖. สัมมาวายามะ-พยายามชอบ ๗. สัมมาสติ-ระลึกชอบ และ ๘. สัมมาสมาธิ-ตั้งใจชอบ ซึ่งรวมเรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" หรือทางสายกลาง

มรรคมีองค์แปดนี้สรุปลงในไตรสิกขาได้ดังนี้ ๑. อริสัจสี่ ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ๒. อริจิตสิกขา ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ และ ๓. อริปัญญาสิกขา ได้แก่ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ อริยสัจ ๔ นี้เรียกสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค

ข. **กิจในอริยสัจ ๔** กิจในอริยสัจ คือสิ่งที่ต้องทำต่ออริยสัจ ๔ แต่ละข้อ ได้แก่

๑. **ปริยญา - ทุกข์ ควรรู้** คือการทำความเข้าใจปัญหาหรือสภาวะที่เป็นทุกข์อย่างตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง เป็นการเผชิญหน้ากับปัญหา

๒. **ปหานะ - สมุทัย ควรละ** คือการกำจัดสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ เป็นการแก้ปัญหาคือเหตุต้นตอ

“ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาธก ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์), หน้า ๖๕ – ๖๖.

๓. **สังขิกิริยา - นิโรธ ควรทำให้แจ้ง** คือการเข้าถึงภาวะดับทุกข์ หมายถึง ภาวะที่ไร้ปัญหาซึ่งเป็นจุดมุ่งหมาย

๔. **ภavana - มรรค ควรเจริญ** คือการฝึกอบรมปฏิบัติตามทางเพื่อให้ถึงความดับแห่งทุกข์ หมายถึงวิธีการหรือทางที่จะนำไปสู่จุดหมายที่ไร้ปัญหา

กิจทั้งสี่นี้จะต้องปฏิบัติให้ตรงกับมรรคแต่ละข้อให้ถูกต้อง การรู้จักกิจในอริยสัจนี้เรียกว่ากิจญาณซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของญาณ ๓ หรือญาณทัสสนะ (สังญาณ, กิจญาณ, กตญาณ) ซึ่งหมายถึงการหยั่งรู้ครบสามรอบญาณทั้งสามเมื่อเข้าคู่กับกิจในอริยสัจทั้งสี่จึงได้เป็นญาณทัสสนะมีอาการ ๑๒ ดังนี้

๑. **สังญาณ** หยั่งรู้ความจริงสี่ประการว่า
 ๑. นี่คือทุกข์
 ๒. นี่คือเหตุแห่งทุกข์
 ๓. นี่คือความดับทุกข์
 ๔. นี่คือทางแห่งความดับทุกข์
๒. **กิจญาณ** หยั่งรู้หน้าที่ต่ออริยสัจว่า
 ๕. ทุกข์ควรรู้
 ๖. เหตุแห่งทุกข์ควรละ
 ๗. ความดับทุกข์ควรทำให้ประจักษ์แจ้ง
 ๘. ทางแห่งความดับทุกข์ควรฝึกหัดให้เจริญขึ้น
๓. **กตญาณ** หยั่งรู้ว่าได้ทำกิจที่ควรทำได้เสร็จสิ้นแล้ว
 ๙. ทุกข์ได้กำหนดรู้แล้ว
 ๑๐. เหตุแห่งทุกข์ได้ละแล้ว
 ๑๑. ความดับทุกข์ได้ประจักษ์แจ้งแล้ว
 ๑๒. ทางแห่งความดับทุกข์ได้ปฏิบัติแล้ว^๕

^๕พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า ๒๕-๓๑.

อริยสัจทั้ง ๔ ประการนี้ มีชื่อเรียกอีกอย่างว่า สามุกกังสิกเทศนา หมายถึง พระธรรมเทศนาที่พระพุทธองค์ทรงยกขึ้นแสดงเองโดยไม่ต้องปรารภคำถามหรือการทูลขอร้องของผู้ฟังอย่างการแสดงธรรมในเรื่องอื่นๆ อริยสัจ ๔ ประการ เป็นวิธีการแห่งปัญญาดำเนินการแก้ปัญหามาตามเหตุผล ตามเหตุปัจจัย คือการแก้ปัญหามานอกจากด้วยปัญญาของตัวเองเป็นสังขธรรมความจริงที่เกี่ยวกับชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใด อยู่ในเพศหรือภาวะใดจะต้องประสบด้วยกันทั้งสิ้น

ก. ปฏิจจสมุปบาท (ปะ-ติ-จ-จะ-สะ-หุม-บ-บาต) ในภาษาบาลี หรือปรตีตยสมุตบาทในภาษาสันสกฤต เป็นชื่อหลักธรรมหัวข้อหนึ่งในพุทธศาสนาอธิบายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน, การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น เช่น ทุกข์เกิดขึ้นเพราะมีปัจจัย๑๒เรื่องเกิดขึ้นสืบ ๆ เนื่องกันมาตามลำดับดังนี้ คือ

- เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยสังขารจึงมี
- เพราะสังขารเป็นปัจจัยวิญญานจึงมี
- เพราะวิญญานเป็นปัจจัยนามรูปจึงมี
- เพราะนามรูปเป็นปัจจัยสพายตนะจึงมี
- เพราะสพายตนะเป็นปัจจัยผัสสะจึงมี
- เพราะผัสสะเป็นปัจจัยเวทนาจึงมี
- เพราะเวทนาเป็นปัจจัยตัณหาจึงมี
- เพราะตัณหาเป็นปัจจัยอุปาทานจึงมี
- เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยภพจึงมี
- เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี
- เพราะชาติเป็นปัจจัยชรามรณะจึงมี
- ความโศกความคร่ำครวญทุกข์โทมนัสและความคับแค้นใจก็มีพร้อม

ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีการเทศนาปฏิจจสมุปบาท ดังแสดงไปแล้วข้างต้น เรียกว่า อนุโลมเทศนา

หากแสดงย้อนกลับจากปลายมาหาต้น จากผลไปหาเหตุปัจจัย เช่น ชรามรณะ เป็นต้น มีเพราะชาติเป็นปัจจัย ชาติมีเพราะภพเป็นปัจจัย ฯลฯ สังขารมีเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย ดังนี้ เรียกว่า ปฏิโลมเทศนา^{๑๑}

๑. สมุทวาร-นิโรธวาร การแสดงหลักปฏิจจนุปบาท เป็นการแสดงให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งธรรมต่างๆ โดยอาศัยปัจจัยสืบทอดกันไปอย่างนี้ เป็นสมุทวารคือฝ่ายสมุทัยใช้เป็นคำอธิบายอริยสัจข้อที่สอง (สมุทัยสัจ) คือ แสดงให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ปฏิจจนุปบาทที่แสดงแบบนี้เรียกว่าอนุโลมปฏิจจนุปบาท(ดังแสดงสองตัวอย่างที่ผ่านไป เป็น อนุโลมเทศนา และ ปฏิโลมเทศนา ของอนุโลมปฏิจจนุปบาท ตามลำดับ)

การแสดงตรงกันข้ามกับข้างต้นนี้ เรียกว่านิโรธวารคือฝ่ายนิโรธใช้เป็นคำอธิบายอริยสัจข้อที่สาม (นิโรธสัจ) เรียกว่าปฏิโลมปฏิจจนุปบาทแสดงให้เห็นความดับไปแห่งทุกข์ ด้วยอาศัยความดับไปแห่งปัจจัยทั้งหลาย สืบทอดกันไป เช่น เพราะอวิชชาสํารอกดับไป ไม่เหลือสังขารจึงดับ เพราะสังขารดับวิญญูณจึงดับ ฯลฯ เพราะชาติ ดับชรามรณะ (จึงดับ) ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัสความคับแค้นใจ ก็ดับดังนี้เรียกว่า อนุโลมเทศนา ของปฏิโลมปฏิจจนุปบาทส่วนปฏิโลมเทศนา ของ ปฏิโลมปฏิจจนุปบาท ก็พึงแสดงย้อนว่า ชรามรณะเป็นต้น ดับเพราะชาติดับ ชาติดับเพราะภพดับ ฯลฯ สังขารดับเพราะอวิชชาดับ

๒. อิทัปปัจจยตา ธรรมเนียม ปัจจยาการมีชื่อเรียกอย่างอื่นอีก ที่สำคัญคือ อิทัปปัจจยตา(ภาวะที่มีอันนี้ๆเป็นปัจจัย) และปัจจยาการ (อาการที่สิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยแก่กัน) การรู้จักว่าอะไรเป็นทุกข์ แล้วอะไรเป็นเหตุเกิดของทุกข์ เมื่อรู้จักทุกข์ก็คือรู้จักการเกิด เพราะสรรพสิ่งในโลกนี้ที่เกิดขึ้นล้วนเป็นทุกข์เมื่อรู้จักทุกข์ก็จะเริ่มรู้จักว่าอะไรเป็นเหตุเกิดของมันเหตุเกิดของมันมีอยู่แค่ ๒ อย่างก็คือ ตัณหาและอุปาทาน เท่านั้นเองการจัดการกับทุกข์ทั้งหลายก็ด้วยการเจริญมรรค เมื่อเจริญมรรคไป ทุกข์ระหว่างทางจะลดลงไปเรื่อยๆ ตัณหาโดนประหารไปเรื่อยๆ เปลี่ยนนิสัยสันดานใหม่เริ่มเป็นคนดีมีใจกุศลมากขึ้นจนเห็นความจริงปล่อยวางความยึดถือลงได้ก็เกิดเป็นนิโรธ

เพราะฉะนั้นหากจะพูดถึงมรรคองค์ที่สำคัญต่อการบรรลุธรรมพ้นทุกข์จริงๆก็คือ การเกิดปัญญาเกิดสัมมาทิฐิแต่จะเกิดปัญญาได้จนปล่อยวางความยึดมั่นได้ต้องเห็น

^{๑๑}พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), "พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์", หน้า ๒๕-

ไตรลักษณ์จะเห็นไตรลักษณ์ได้ก็ด้วยการเจริญมรรคมาเรื่อยๆ ดังนั้นเจริญมรรคแล้วต้องเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตานะ ถ้าไม่เห็นปัญญาก็ไม่เกิด เพราะฉะนั้นการรู้แจ้งอริยสัจในเบื้องต้นก็คือเห็นการเกิดของทุกข์การดับไปของทุกข์ต่อไปมันจะเห็นว่ากระทบมาแต่ทุกข์ไม่เกิด (เมื่อการกระทบมีค่าเท่ากับศูนย์ผลจึงเท่ากับศูนย์ดูเหมือนเหตุยังมีแต่กลับไม่มีผล จะเข้าใจเกิดปัญญาตรงนี้ได้ว่า การกระทบ(ผัสสะ)ไม่ใช่เหตุของทุกข์แต่เหตุของทุกข์กลับกลายเป็นอยู่ที่การปรุงแต่งเมื่อการปรุงแต่งดับ ผล(คือทุกข์)จึงดับจากนั้นจะดับยาวๆ ว่างๆ สงบยาวๆจนเห็นว่าไม่มีอะไรน่ายึดถือ แม้ตัวจิตเอง ก็ปล่อยวางลงได้อย่างถาวรนี่คือการรู้แจ้งอริยสัจอย่างแจ่มแจ้งเมื่อรู้หมดแล้วแล้วว่าจะอะไรเป็นทุกข์อะไรเป็นเหตุก็จึงไม่ก่อไม่สร้างเหตุขึ้นมาอีกนิโรธจึงเกิดอย่างถาวรในส่วนของศีล สมาธิต้องทำมากแค่ไหนไม่ได้มีการบัญญัติไว้ แต่หากใครทำให้เกิดปัญญาตามนี้ได้ก็เป็นอันว่าหลุดพ้น

๓.๒.๓ หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๓ ในคาถานี้เป็นการอาราธนาพระรัตนตรัยมาเป็นที่พึ่ง ที่ระลึก ซึ่งตรงกับหลักธรรมที่ชื่อว่า “ไตรสรณคมน์” แปลว่า การถึงพระรัตนตรัยว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกหรือได้แก่การเปล่งวาจาขอถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะที่พึ่งพิงที่ระลึกว่าพุทฺธัง สรณัง คัจฉามิ ธมฺมัง สรณัง คัจฉามิ สงฺฆัง สรณัง คัจฉามิ ทุตฺตมปิ....ตติยมปิ...

ไตรสรณคมน์เป็นการน้อมกาย วาจา ใจ นำพระรัตนตรัยเข้าไปไว้ในตน เพื่อแสดงว่าตนมีพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกนึกถึงและเป็นที่พึ่งตลอดไป และแสดงตนเป็นพุทธมามกะเป็นผู้รับนับถือพระพุทธศาสนา^{๑๑}ไตรสรณคมน์คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นี้จะอุบัติมีขึ้นในโลกก็ต่อเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จมาอุบัติในโลก ไตรสรณคมน์จึงได้มีเช่นทุกวันนี้ พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์สร้างบารมี ๑๐ ประการจนเต็ม ๒๐ อสงไขยบ้าง ๔๐ อสงไขยบ้าง ๘๐ อสงไขยบ้าง ตามประเภท บารมีบริบูรณ์แล้วเมื่อใดจึงจะได้มาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อนั้นไตรสรณคมน์จึงมีขึ้นในโลก ไตรสรณคมน์จึงนับเป็นของมีได้ยากอย่างยิ่ง

ในพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เมื่อชาวพุทธกล่าวคำขอศีลจากพระสงฆ์ก่อนที่พระสงฆ์จะกล่าวคำให้ศีล ท่านจะกล่าวคำนโมสการคือ ตั้งนโม ๓ จบแล้วกล่าวนำว่า “พุทธ

^{๑๑}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, (กรุงเทพมหานคร :๒๕๒๕), หน้า ๒๕- ๓๑.

สรณ คจฺณามิ” เป็นต้น ให้ผู้ที่ขอศีลว่าตามการกล่าวขอถึงพระรัตนตรัยนี้เรียกว่า “ไตรสรณ-
คมน” ฉะนั้นคำว่า“ไตรสรณคมน” จึงแปลว่า การเข้าถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระ
ธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งของตน หมายความว่า การยึดเอาพระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า
พระธรรม พระสงฆ์มาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของตน ได้อย่างถูกต้องหรือการปฎิญาณ
ขอรับพระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งนี้ เรียกว่า “ไตรสรณคมน” นั่นเอง

๓.๒.๔ **หลักธรรมและหลักปฏิบัติที่สัมพันธ์กับพระอริยสงฆ์ ที่ปรากฏในคาถาบท
ที่ ๔** บทนี้เป็นคาถาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการอัญเชิญพระเถระ ๔ องค์คือพระอนุรุทธะพระ
สารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะและพระอัญญาโกณฑัญญะให้มาสังสถิตยในส่วนต่างๆของ
ร่างกายผู้สวดภาวนา และพระอริยสาวกเหล่านี้ก็เป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น การที่บุคคลจะบรรลु
เป็นพระอรหันต์ได้จะต้องบำเพ็ญเพียรภาวนา สังสมบารมีเป็นหลายปี หลายชาติ ขึ้นอยู่กับ
แต่ละบุคคลในที่นี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอเฉพาะหลักธรรมที่พระอริยสาวกแต่ละองค์พึงแล้วบรรลु
เป็นพระอรหันต์ ดังนี้

ก. พระอนุรุทธะ ท่านเกิดในวรรณะกษัตริย์ ตระกูลศากยะเป็นโอรสของพระเจ้า
สุทโธทนะ เป็นพระอนุชาของพระเจ้าสุทโธทนะ มีพระเชษฐาร่วมสายโลหิต คือ เจ้าชายมหา
นามะ ซึ่งต่อมาได้ครองราชสมบัติต่อจากพระเจ้าสุทโธทนะ ท่านมีพระสหายสนิท คือเจ้าชาย
ภัททิยะ เจ้าชายอานนท์ เจ้าชายภกะ และเจ้าชายกิมพิละรวมทั้งเจ้าชายเทวทัตแห่งเมืองเทว
หะชีวิตในเพศมราวาสของท่านเต็มไปด้วยความอบอุ่นเนื่องจากพระมารดาทรงรักและดูแล
เอาใจใส่เป็นพิเศษ

คุณธรรมที่ควรนำไปเป็นแบบอย่าง ท่านเป็นเอตทัคคะผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้าน
ทิพยจักขุ (ตาทิพย์) กล่าวกันว่าตั้งแต่ท่านบรรลุอรหันต์ก็ได้ใช้ทิพยจักขุพิจารณาเหล่าสรรพ-
สัตว์ตลอดเวลาแม้ในเวลานอนเว้นแต่เวลานั้นเท่านั้น ในอดีตชาติท่านได้ถวายมหาทานแก่
พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปหนึ่ง แล้วได้อธิษฐานว่า "ขอคำว่าไม่มีจงอย่าปรากฏขึ้นแก่ข้าพเจ้า"ใน
สมัยพุทธกาลก่อนที่ท่านจะออกบวชสมัยครองเรือนอยู่นั้นก็ได้รับการดูแลเอาใจใส่อย่างดี
พอๆกับพระพุทธเจ้าคือมีปราสาท ๓ หลัง สำหรับ ๓ ฤดู เหมือนกัน ท่านจึงอยู่อย่างสุขสบาย
ไม่ต้องทำอะไรเลยที่สำคัญผลบุญของการถวายมหาทานนั้นก็ปรากฏแก่ท่าน คือหากท่าน
ต้องการได้อะไรทุกสิ่งก็ปรากฏให้ท่านตลอดแม้ว่าท่านต้องการขนมและพระมารดาจะส่งจาน
เปล่าไปให้จานนั้นก็จะปรากฏเป็นขนมรสเลิศที่ไม่เคยมีมาก่อนท่านจึงไม่รู้จักคำว่าไม่มีหรือ

ความหมายของคำว่าไม่มีแม้ว่าท่านจะสุขสบายถึงเพียงนี้แต่ท่านก็ยังตัดสินใจออกบวชเพราะท่านตรองดูแล้วว่าหากให้ท่านครองราชย์แทนพี่ชายของท่านก็จะพบกับความไม่สิ้นสุด “การทำงานไม่มีที่สิ้นสุดแม้ทำไปจนตายก็ยังไม่ถึงที่สุด” ท่านจึงไปชวนพระภิกขุ พระอานนท์ พระภุควะ พระกิมพิละ และพระเทวทัตออกบวชซึ่งในตอนแรกพระภิกขุจะไม่ยอมแต่ด้วยความตั้งใจจริงของท่านจึงเกลี้ยกล่อมจนยอมการที่ท่านทิ้งความสะดวกสบายและตั้งใจในการออกบวชแน่วแน่ถือเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งเมื่อบวชท่านได้ตรีกัมहापुरิสูติก ๗ ประการ และพระพุทธร่องค์ทรงเพิ่มให้อีก ๑ ประการเป็นมหาปุริสูติก ๘ ประการ จนได้บรรลอรหัตต์^{๑๒}

ข. พระสารีบุตร พระสารีบุตรนั้นท่านบรรลุโสดาบันตั้งแต่ฟังธรรมครั้งแรกจากพระอัสสชิที่ท่านถามพระอัสสชิว่า ครูของท่านสอนอย่างไร พระอัสสชิตอบว่า “ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุของธรรมเหล่านั้น และความดับของธรรมเหล่านั้นด้วยพระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้” แค่นี้ฟังคำพูดไม่กี่คำนี้ท่านก็ บรรลุธรรมขั้นต้นแล้วหลังออกบวชแล้วท่านได้ตามพระพุทธเจ้าไปบำเพ็ญสมณธรรม ณ ถ้ำสุกรขาตา เชิงเขาภิขณภูฏวัน ที่ท่านบรรลุอรหัตตผลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปประทับอยู่ในถ้ำนั้นกับท่าน ต่อมาทีมนะปริพาชกได้มาเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดทีมนะปริพาชก พระสารีบุตรนั่งถวายเป็นที่ประทับอยู่เบื้องพระปฐมฐาน (ข้างหลัง) พระสารีบุตรได้ฟังธรรมนั้นและพิจารณาไปตามเนื้อความของพระธรรมเทศนานั้นตลอด เวลา ครั้นจบพระธรรมเทศนาท่านก็ได้บรรลุอรหัตตผลสำเร็จเป็นพระอรหัต ส่วนทีมนะปริพาชกหลานของท่านได้บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน เนื้อความโดยย่อของพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้นเรียกว่า ทีมนนขสูตร มีความโดยย่อ ดังนี้

“สมณพราหมณ์บางพวกมีความเห็นว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา เราชอบใจหมด สมณพราหมณ์บางพวกมีความเห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจหมด สมณพราหมณ์บางพวกมีความเห็นว่า บางสิ่งควรแก่เรา เราชอบใจ บางสิ่งไม่ควรแก่เรา เราไม่ชอบใจ ความเห็นของพราหมณ์พวกแรกไถ้ความกำหนดรักใคร่ยินดีในสิ่งต่าง ๆ ความเห็นของพราหมณ์พวกที่สองไถ้ข้างความเกลียดชังสิ่งต่าง ๆ ความเห็นของพราหมณ์พวกสุดท้ายไถ้เคียงกำหนดรักใคร่ในของบางสิ่ง ไถ้ข้างความเกลียดชังในของบางสิ่ง ผู้รู้พิจารณาว่า ถ้าเราจักถือนั้นความเห็นอย่างหนึ่งอย่างใดแล้ว กล่าวว่

^{๑๒} ๐. จตุกก.(บาลี) ๔/๕/๔๕๗.

สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่าไม่จริง ก็จะต้องผิดจากคน ๒ พวกที่มีความเห็นไม่เสมอ
กับตน ครั้นถือผิดกันก็ต้องวิวาทกัน จากนั้นก็จะกลายเป็นความพิฆาตแล้วติดตามด้วย
การเบียดเบียนกันต่าง ๆ นานา ผู้รู้เห็นอย่างนี้แล้ว ย่อมละความเห็นนั้นเสียด้วยและ
ไม่ให้ความเห็นอื่น เกิดขึ้นด้วย”^{๑๓}

เมื่อทรงแสดงโทษของความถ้อยมั่นอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงต่อไปด้วย
อุบายวิธีที่เป็นเหตุให้ไม่ถ้อยมั่นว่า“อัคริเวสสนะ ภาย คือ รูปประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ คือ ดิน
น้ำ ไฟ ลม เกิดจากปิตามารดา เติบโตมาเพราะข้าวสุกและขมมสด ต้องคอยอบรมกันกลืน
เหม็น และต้องขัดสืออยู่เป็นนิตย์ มีอันต้องแตกดับไปเป็นธรรมดา จึงควรที่จะพิจารณาให้เห็น
ว่าเป็นของไม่เที่ยง ทนได้ยาก เป็นของถูกเสียดแทง เป็นดังหวัฟ เป็นดังลูกศร เป็นของชำรุด
ทรุดโทรม ว่างเปล่า ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง เมื่อ พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระสารีบุตรว่าเป็นผู้
มีปัญญานุเคราะห์เพื่อนบรรพชิตด้วยกัน ตัวอย่างครั้งหนึ่งที่กรุงเทพฯ ภิษุพากันเข้าไป
เฝ้าพระพุทธองค์ทูลลาจะไปปัจฉาภูมิชนบทพระองค์ตรัสให้ไปลาพระสารีบุตรเพื่อท่าน
สารีบุตรจะได้แนะนำสั่งสอน ในการไปของพวกเธอจะได้ไม่เกิดความเสียหาย

๑. ทรงยกย่องพระสารีบุตรว่าเป็นคู่กับพระมหาโมคคัลลานะ เช่นตรัสกับภิษุ
ทั้งหลายว่า ภิษุทั้งหลายท่านทั้งหลายคบกับสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด ...สารีบุตรเปรียบ
เหมือนมารดาผู้ให้กำเนิด โมคคัลลานะเปรียบเหมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดแล้วนั้น สารี
บุตรยอมแนะนำให้ตั้งอยู่ในโศคาปตติผล โมคคัลลานะแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องบนสูงกว่า
นั้นด้วยเหตุนี้จึงมีคำยกย่องว่า พระสารีบุตรเป็นอัครสาวกฝ่ายขวาและพระโมคคัลลานะเป็น
อัครสาวกฝ่ายซ้าย

๒. มีคำเรียกยกย่องพระสารีบุตร อีกอย่างหนึ่งว่า พระธรรมเสนาดิซึ่งเป็นคู่กับ
พระบรมศาสดาว่า พระธรรมราชา

๓. พระสารีบุตรเป็นผู้มีปฏิภาณในการแสดงพระธรรมเทศนา คือ ชี้แจงแสดงให้
ผู้ฟังเข้าใจได้ชัดเจน

๔. ท่านเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวที ฟังเห็นตัวอย่างได้จากเมื่อท่านได้ฟังธรรม
เทศนาที่พระอัสสิแสดงได้ธรรมจักขุแล้วมาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาตั้งแต่นั้นมาท่านก็

^{๑๓}วิ.ภิษุณี. (บาลี) ๓/๑๐๑๕/๑๒๖. วิ.ภิษุณี. (ไทย) ๓/๑๐๑๕/๒๖๓. วิ.จู. (บาลี) ๗/๒๘๓ - ๒๘๘/
๔๗. วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๘๓ - ๒๘๘/๓๒ - ๓๓.

นับถือพระอัสสชิว่า เป็นอาจารย์ทำการเคารพอยู่เสมอแม้ได้ยินข่าวว่าพระอัสชิอยู่ในทิศใด เมื่อท่านจะนอนท่านจะนมัสการไปทางทิศนั้นก่อน แล้วนอนหันศีรษะไปทางทิศนั้นอีก ตัวอย่างหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรยังราชพราหมณ์ให้อุปสมบทเพราะระลึกถึงคุณที่ราชพราหมณ์ ได้ถวายบิณฑบาตแก่ท่านเพียงทัพพีเดียว

๕. ก่อนที่ท่านจะนิพพานท่านพระสารีบุตรพิจารณาเห็นว่าอายุสังขารจวนจะสิ้น แล้วปรารถนาจะไปโปรดมารดา (คือ นางสารี) ที่ยังเป็นมิถิลาทูลอยู่เมื่อท่านไปถึงบ้านเดิม แล้ว ได้เกิดปากขึ้นทักท้วงขึ้นในคิณนั้นในเวลาที่พระสารีบุตรกำลังอาพาธอยู่นั้น ท่านได้เทศนาโปรดมารดาจนนางสารีได้บรรลุโสดาบันคิณนั้นเป็นวันเพ็ญเดือนสิบสอง พระสารีบุตรก็ปรินิพพานในห้องที่ท่านเกิดรุ่งขึ้นพระจุณทะ (ผู้เป็นน้อง) ได้ทำฌาปนกิจสรีระพระเถระ เจ้า เสร็จแล้วเก็บอัฐิธาตุ นำไปถวายพระบรมศาสดา ณ พระเชตวันมหาวิหาร กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์โปรดให้กัณเฑียร บรรจุอัฐิธาตุของพระสารีบุตร ไว้ ณ ที่นั้นการที่บุตรได้ชักนำ บุพการี ให้นับถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะจนได้มรรคผล นับเป็นการตอบแทนคุณอย่างยอดเยี่ยม

ก. พระมหาโมคคัลลานะ ภิกษุถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรมีจิตมั่นคง จะกำจัดเสนาแห่งพระยามัจจุราชเสียได้คล้ายช้าง ทำลายเรือนไม้ล้อ ท่านพระมหาโมคคัลลานะเถระ กระทำอธิการความดีมาควบคู่กับพระสารีบุตรโดยในอดีตกาล ในที่สุดหนึ่งอสงไขย ยิ่งด้วยแสนกัปป์ ในสมัยพระวิปัสสีพุทธเจ้าท่านพระมหาโมคคัลลานะ บังเกิดในตระกูลคหบดีมหาศาล โดยมีชื่อว่าสิริวัฑฒนกุฎุมพี ท่านพระสารีบุตร บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล มีชื่อว่าสรทมานพคนทั้งสองเป็นสหาย เล่นสนุกสนานด้วยกัน เมื่อสรทมานพปรารถนาเป็นอัครสาวก ปฐมอัครสาวก สิริวัฑฒนกุฎุมภิก ก็ได้ตั้งความปรารถนาตำแหน่งทุติยอัครสาวกบ้าง ทั้งสองกระทำกุศลตลอดชั่วอายุ สิริวัฑฒนกุฎุมภิกบังเกิดในกามาวจรเทวโลก ส่วนสรทมานพ เจริญพรหมวิหาร ๔ แล้วบังเกิดในพรหมโลก พุทธองค์ แนะนำอุปการะจัดความว่าง ๘ ประการดังต่อไปนี้

๑. โมคคัลลานะ เมื่อท่านมีสัญญาอย่างไร ความว่างนั้นย่อมครอบงำได้ท่านควรทำในใจถึงสัญญานั้นให้มาก

๒. ท่านควรตรึกตรองพิจารณาถึงธรรมตามที่ได้ฟังแล้ว และได้เรียนแล้วด้วยใจของท่านเอง

๓. ท่านควรสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังแล้ว และได้เรียนแล้วโดยพิสดาร

๔. ท่านควรยอหนุทั้งสองข้าง และลูบด้วยฝ่ามือ

๕. ท่านควรลูบขึ้นยืน ลูบนัยน์ตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศทั้งหลายแห่งนาคาวนักรัตถ์
ฤกษ์

๖. ท่านควรทำในใจถึงอาโลกสัญญา คือ ความสำคัญในแสงสว่างตั้งความสำคัญ
ว่ากลางวันไว้ในใจ ให้เหมือนกันทั้งกลางวันและกลางคืนมีใจเปิดเผยจะนี้ ไม่มีอะไรหุ้มห่อ
ทำจิตอันมีแสงสว่างให้เกิด

๗. ท่านควรอธิษฐานจงกรม กำหนดหมายว่า จักเดินกลับไปกลับมา สำรวม
อินทรีย์มีจิตไม่คิดไปภายนอก

๘. ท่านควรสำเร็จสี่หิยาสน์ คือ นอนตะแคงข้างเบื้องขวา ช้อนเท้าเหลื่อมกัน
มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมายในอันที่จะลุกขึ้นไว้ในใจ พอท่านตื่นแล้วควรรับลุกขึ้น^๔

พระมหาโมคคัลลานะ ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้วท่านเป็นกำลังสำคัญของพระ
ศาสนา ช่วยแบ่งเบาภารกิจ และยังพุทธดำริต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยดี เพราะท่านมีฤทธิ์มีอานุภาพ
ยิ่งกว่าพระสาวกรูปอื่น ๆ จนได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดา แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง
พระอัครสาวกเบื้องซ้าย โดยทรงยกย่องให้เป็นอัครสาวกคู่กับพระสารีบุตรว่า “พระสารีบุตร
เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา เปรียบเสมือนมารดาผู้ให้กำเนิดบุตรพระโมคคัลลานะ เป็นพระ
อัครสาวกเบื้องซ้ายเปรียบเสมือนนางนมผู้เลี้ยงทารกที่เกิดมาแล้ว พระสารีบุตรย่อมแนะนำให้
ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล พระโมคคัลลานะย่อมแนะนำให้ตั้งอยู่ในคุณเบื้องสูงขึ้นไป”นอกจากนี้
พระมหาโมคคัลลานะยังเป็นผู้มีความสามารถในการ นวกรรม คือ งานก่อสร้างพระบรม
ศาสดาเคยทรง มอบหมายให้ท่านรับหน้าที่ นวกัมมาธิฐฐายี คือผู้ควบคุมดูแลการก่อสร้าง
วิหารบุปผารามที่เมืองสาวัตถีซึ่งนางวิสาขาบริจาคทรัพย์สร้างถวายอีกด้วย^๕

ง. พระอัญญาโกณฑัญญะ พันทีที่โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมนั้น
พระพุทธเจ้าทรงเกิดปิติโสมนัสด้วยทรงเห็นว่ามีผู้สามารถรู้แจ้งตามพระองค์แล้ว จึงทรงเปล่ง
อุทานว่า “โกณฑัญญะผู้เจริญได้รู้แล้วหนอ” โดยเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งอุทานขึ้นต้นด้วย
คำว่า “อัญญาสิ” จึงได้มีคำหน้าโกณฑัญญะว่า ‘อัญญา’ เป็น ‘อัญญาโกณฑัญญะ’ มานับแต่

^๔แสง จันทรงาม, พระพุทธศาสนาจากพระโอษฐ์, (กรุงเทพมหานคร : อรุณการพิมพ์, ๒๕๒๕),
หน้า ๖๕ – ๖๖.

^๕จำเนียร ทรงฤกษ์, ชีวิตประวัติพุทธสาวก ประวัติพระอัครจริยะมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๑,
(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๘–๓๑.

วันนั้นพร้อมกับได้ดวงตาเห็นธรรม อัญญาโกณฑัญญะก็หมดความสงสัยในพระพุทธเจ้าจึงทูลขอบวช พระพุทธเจ้าตรัสว่า“จงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้วจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำทุกข์ให้สิ้นไปโดยชอบเถิด” จบพระพุทธดำรัสอัญญาโกณฑัญญะถือว่าได้บวชเป็นพระสมณบุรุษแบบในพระพุทธศาสนา และปรากฏชื่อว่า ‘พระอัญญาโกณฑัญญะ’ มา นับแต่นั้น พระอัญญาโกณฑัญญะบวชด้วยวิธีบวชแบบเอหิภิกขุอุปสัมปทาและได้เป็นพระสงฆ์สาวกูปแรกของพระพุทธเจ้าด้วยประการฉะนี้ ครั้นทรงสอนพระอัญญาโกณฑัญญะให้ได้ดวงตาเห็นธรรมและทรงบวชให้แล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนพระวัปปะกับพระภัททิยะ และพระมหานามะกับพระอัสสชิให้ได้ดวงตาเห็นธรรมและทรงบวชให้ตามลำดับดังกล่าวแล้ว ในการบรรลุอรหัตผล พระปัญจวัคคีย์ได้บรรลุอรหัตผลพร้อมกันในวันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๘ นั้นเอง โดยได้ฟัง ‘อนัตตลักขณสูตร’ จากพระพุทธเจ้าความว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตาบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาไม่ได้ เพราะไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จึงควรหรือที่จะมาเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่นนั่นเป็นตัวตนของเรา แม้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นอดีตและอนาคต ก็เป็นอนัตตาบังคับให้เป็นไปตามใจปรารถนาไม่ได้ เพราะไม่เที่ยง เป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา จึงควร หรือที่จะมาเห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่นนั่นเป็นตัวตนของเราพระไตรปิฎกกล่าวว่า พระปัญจวัคคีย์ฟังพระธรรมเทศนาพาลงพิจารณาไปพาลงจิตของท่านเริ่มคลายความยึดมั่นครั้งจบพระธรรมเทศนาก็หลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง

๓.๒.๕ หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๕ บทนี้เป็นคาถาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ การอัญเชิญพระเถระ ๔ องค์คือ พระอานนท์ พระราหุล พระมหากัสสปะ และพระมหานามะ ในส่วนนี้จะกล่าวถึงหลักธรรมที่พระเถระแต่ละองค์ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ดังนี้

ก. พระอานนท์ ในคืนวันก่อนที่จะบรรลุธรรมนั้นเป็นวันก่อนจะทำการสังคายนาพระธรรมวินัย ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกให้ทำหน้าที่อันสำคัญนี้ แต่เนื่องจากท่านยังไม่บรรลุอรหัตผล ในคืนนั้นท่านได้เพียรพยายามอย่างเต็มที่ในการปฏิบัติธรรมเพื่อจะบรรลุธรรมให้ได้ แต่จะใช้เวลาเพียรพยายามเท่าไรก็ไม่สามารถจะให้บรรลุธรรมได้ จนเวลาใกล้รุ่งท่านเห็นว่าได้เพียรพยายามอย่างหนักตลอดคืนควรที่จะพักผ่อน ท่านจึงนั่งลงแล้วเอนหลังลงเพื่อจะพักผ่อนอิริยาบถ ในขณะที่ท่านเอนกายลงนั้น ศีรษะยังไม่ทันถึงหมอนท่านก็ได้บรรลุอรหัตผลในระหว่างการเอนกายลงนอนนั่นเอง

ข้อพิจารณา

๑. พระอานนท์ทำหน้าที่พุทธอุปัฏฐากอย่างสมบูรณ์ที่สุดจนได้รับการยกย่องจากพระผู้มีพระภาคเจ้า ถือเป็นแบบอย่างของผู้ทำหน้าที่รับใช้ผู้ใหญ่ควรศึกษาประวัติของท่านแล้วนำเอาแบบอย่างมาปฏิบัติ

๒. การบรรลุลหณของพระอานนท์มี ลักษณะที่แปลกกว่าพระสาวกรูปอื่น ๆ คือ ท่านบรรลุลหณในระหว่างการเอนกายลงนอนเพราะต้องการพักผ่อน ด้วยปลงใจว่าไม่ควรหักโหมในการปฏิบัติมากนัก จึงเป็นแง่คิดแก่นักปฏิบัติธรรมทั้งหลาย ให้รู้จักปรับสภาพการปฏิบัติของตนให้เหมาะสม หรือที่ใช้กันในทางพระคือการปรับอินทรีย์ ไม่ให้หักโหมนักหรือไม่ให้ย่อหย่อนนัก

๓. การบรรลุลหณของพระอานนท์ ถ้ามองในอีกมุมมองหนึ่ง คือ ท่านได้พยายามจนที่สุดแล้ว จนเข้าใจเวลาของการทำสังคายนา คงเห็นว่าท่านคงไม่สามารถบรรลุลหณได้ จึงปล่อยวางโดยคิดว่าจะบรรลุลหณหรือไม่ก็ช่างพักผ่อนดีกว่า จิตที่ปล่อยวางความอยากบรรลุลหณนั่นเอง คือ ความปล่อยวางตัวสุดท้ายที่ต้องละทิ้งไป เปรียบเหมือนผู้ที่อาศัยแพข้ามมาถึงฝั่งแล้วก็ทิ้งแพไว้ที่ริมฝั่งนั้นเดิน ตัวเปล่าขึ้นฝั่งไป ไม่ต้องกังวลอยู่กับแพนั้นอีก แม้แพนั้นจะถือว่ามียุคได้อาศัยให้มาถึงฝั่งก็ตาม ภาวะของการบรรลุลหณคือการปล่อยวางเสียทุกสิ่งทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล

๔. การเป็นผู้มีความรู้ในพระ ธรรมหรือทรงจำพระธรรมได้มากมายขนาดไหนก็ตาม ถ้าขาดการปฏิบัติเสียแล้วก็มีอาจจะบรรลุลหณได้ อย่างพระอานนท์เป็นต้น ท่านเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก แต่เมื่อไม่มีเวลาลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังแล้วก็ไม่สามารถบรรลุลหณได้ ดังนั้นในการปฏิบัติธรรมจะต้องหาเวลาและหยุดภาระกิจอื่น ๆ ที่ขวางต่อการปฏิบัติให้หมดเสียก่อน แล้วหาสถานที่อันเหมาะสมแล้วลงมือปฏิบัติอย่างจริงจังต่อเนื่องจึงจะบรรลุลหณได้

จากการกล่าวถึงพระอานนท์ข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่าพระอานนท์มีบทบาทอย่างมากในการประกาศพระพุทธศาสนาและรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่ ผลงานของท่านสามารถประมวลกล่าวได้ดังนี้

๑. เป็นผู้ทรงจำธรรมไว้ได้มากท่านได้รับยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นพหูสูตร เพราะท่านทูลขอพรจากพระพุทธเจ้าก่อนเข้ารับตำแหน่งพุทธอุปัฏฐากมีข้อหนึ่งความว่า “ถ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมเรื่องใดในที่ลับหลังข้าพระองค์ขอให้พระองค์ได้โปรดแสดงธรรม

เรื่องนั้นแก่ข้าพระองค์อีกครึ่งหนึ่ง” ท่านให้เหตุผลว่า เพื่อป้องกันการครหา เพราะถ้ามีผู้ถามว่า คานานี้ สูตรนี้ชาคนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ที่ไหน และทรงปรารภเหตุอะไรถ้าท่านตอบไม่ได้ก็จะมีเสียงครหาว่าอุตสาห์เสียเวลาติดตามพระพุทธเจ้าอยู่เหมือนเงาตามตัวแต่กับเรื่องแค่นี้ก็ไม่รู้แล้วอย่างนี้จะติดตามไปทำไม

๒. เป็นผู้ชวนขวายเป็นสิทธิสตรีในช่วงพรรษาแรกยังไม่มีสตรีมาบวชเป็นภิกษุณี เมื่อเวลาผ่านไปหลังตรัสรู้ได้ ๕ พรรษา พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระนางได้พาเจ้าหญิงศากยะจำนวน ๕๐๐ มาทูลขอบวช ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน เขตเมืองเวสาลี แคว้นวัชชี มีพระอานนท์ที่เป็นพุทธอุปัฏฐากครั้งนั้นพระอานนท์ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการช่วยเหลือให้สตรีเหล่านั้นมีโอกาสได้บวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

๓. เป็นผู้ช่วยระงับความแตกร้างในพุทธจักรคราวที่พระชาวเมืองโกสัมพีเกิดทะเลาะวิวาทกันเป็นฝ่ายพระพุทธเจ้าทรงตกเตือนก็ไม่สามารถคลายทิฐิมานะพระเหล่านั้นลงได้พระองค์จึงเสด็จไปจำพรรษาในป่าปาลิเลชยะต่อมาพระเหล่านั้นเกิดสำนึกผิดรู้สึกละอายใจ จึงเข้าไปหาพระอานนท์พร้อมขอร้องให้ท่านพาไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลขอขมาพระอานนท์ได้ทำตามจนสามารถระงับความแตกร้างให้กลับคืนสู่สภาวะปกติได้

๔. เป็นผู้วิสันนาพระธรรมในคราวปฐมสังคายนาท่านได้ทำหน้าที่วิสันนาพระธรรมโดยรวบรวมพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้มาจัดเป็นหมวดหมู่ จนปรากฏเป็นพระสุตตันตปิฎก” และ “พระอภิธรรมปิฎก” ให้เราได้ศึกษามาจนทุกวันนี้

๕. เป็นผู้สร้างผู้สืบทอด ท่านมีลูกศิษย์จำนวนมากต่อมาศิษย์ของท่านมีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ คือ พระสัพพกามีพระยสกาภิกษุบุตร พระเรวตะ เป็นต้น

๖. การเดินทางออกเยี่ยมพระสงฆ์ในวัดต่างๆ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วพุทธบริษัทก็ถือพระอานนท์ว่าเป็นเสมือนตัวแทนพระพุทธเจ้าหลังทำปฐมสังคายนาแล้วท่านจึงออกจาริกไปตามวัดต่างๆ เพื่อเยี่ยมเยียนพระสงฆ์ปลุกสร้างสามัคคีไว้เพื่อความไพบลูย์ของพระพุทธศาสนา

การที่พระพุทธศาสนามั่งคงและรุ่งเรืองสืบมาจนกระทั่งทุกวันนี้ถือได้ว่าพระอานนท์ได้มีบทบาทสำคัญมากรูปหนึ่งพระอานนท์ได้รับตำแหน่งเอตทัคคะ ๕ ด้าน คือ มีสติ ๑ มีคติ ๑ มีความเพียร ๑ เป็นพหูสูตร ๑ เป็นพุทธอุปัฏฐาก ๑

ข. พระราहुล ตามเนรราहुลบรรพชาเมื่ออายุ ๗ ปีพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมให้ฟังมากมายหลายเรื่อง เมื่ออายุครบ ๒๐ ปีก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุท่านได้ตามเสด็จ

พระพุทธเจ้าไปยังป่าอันธวัน แขวงเมืองไพศาลีแคว้นวัชชีหลังจากได้ฟัง "จูฬราหโลวาทสูตร" จากพระพุทธองค์ ก็สำเร็จบรรลุป็นพระอรหันต์พระราหุลเถระได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ว่า “เอตทัคคะ”(ผู้เลิศกว่าคนอื่นในด้านใดการศึกษา) คือชอบการศึกษาหรือขยันหมั่นในการเล่าเรียน

คุณธรรมที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง

มีความอดทนเป็นเยี่ยม คือบรรพชาตั้งแต่อายุ ๗ ปีต้องอดอาหารในเวลาวิกาลตั้งแต่เที่ยงจนถึงรุ่งเช้าและตามปกติพระภิกษุสามเณรในสมัยพุทธกาล

- เป็นผู้ว่าง่ายถ่อมตน ไม่ถือตัว
- เป็นผู้ใฝ่ต่อการศึกษายิ่ง
- เป็นผู้ที่มีความขยันหมั่นเพียร
- มีความกตัญญูกตเวทียิ่ง

สรุป

๑. พระผู้มีพระภาคประทับ ณ เวฬุวนาราม ใกล้กรุงราชคฤห์.ในเวลาเย็นพระผู้มีพระภาคเสด็จไปยังสวนมะม่วงหนุ่มซึ่งพระราหุลอาศัยอยู่.พระราหุลเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมาแต่ไกลก็ป้อนน้ำดื่มตั้งน้ำล้างพระบาทไว้.พระผู้มีพระภาคประทับบนอาสนะที่ปูไว้แล้วล้างพระบาท เหลือน้ำไว้หนึ่งชามในภาชนะน้ำ.ครั้นแล้วตรัสเปรียบว่าผู้ใดไม่มีความละเอียดในการพูดทุกสิ่งทุกอย่าง รู้ความเป็นสมณะของผู้นั้นย่อมเป็นของน้อยเหมือนน้ำที่มีอยู่ในภาชนะน้ำ ทรงเห็นว่าเหลืออยู่ทั้งแล้วตรัสเปรียบว่าผู้ใดไม่มีความละเอียดในการพูดทุกสิ่ง ๆ รู้ความเป็นสมณะของผู้นั้นชื่อว่าอันคว่ำเสียแล้ว

๒. ตรัสว่าผู้ใดไม่มีความละเอียดในการพูดทุกสิ่ง ๆ รู้ พระองค์ย่อมไม่ตรัสว่าจะมีบาปกรรมอะไรที่ผู้นั้นจะพึงทำไม่ได้ (คือทำความชั่วได้ทุกชนิด)เปรียบเหมือนช้างสงครามของพระราชาที่ใช้ช่วยะทุกส่วนในการรบแค้นแค้น ก็ยังไม่เชื่อว่าสละชีวิตเพื่อพระราชาแต่ถ้าใช้ฆ้องด้วยก็เชื่อว่าสละชีวิตเพื่อพระราชาจึงไม่มีอะไรที่ช้างจะทำเพื่อพระราชาไม่ได้ครั้นแล้วได้ตรัสสอนให้สำนึกว่าจะไม่พูดปดแม้เพื่อจะหัวเราะเล่น

๓. ตรัสถามว่าแวนมีไว้ทำอะไร พระราหุลกราบทูลว่ามีไว้สองดู. จึงตรัสสอนว่าการกระทำทางกาย, วาจา, ใจก็พึงพิจารณาแล้วด้วยดีจึงค่อยทำมันนั้น ครั้นแล้วตรัสอธิบายถึงการพิจารณาการกระทำทางกาย, วาจา, ใจในทางที่ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่น แล้วตรัสว่าสมณพราหมณ์ในอดีต อนาคต หรือปัจจุบันที่ชำระการกระทำทางกาย, วาจา , ใจให้

บริสุทธิ ก็พิจารณาแล้วด้วยดีจึงชำระให้บริสุทธิ, แล้วตรัสสอนให้สำเหนียกว่า จักพิจารณาด้วยดีชำระการกระทำทางกาย, วาจา, ใจให้บริสุทธิ

พระมหากัสสปะ เป็นบุตรกบิลพราหมณ์กัสสป ในหมู่บ้านมหาติฏฐะ แคว้นมคธ เดิมชื่อ ปิปปลิ เมื่ออายุ 20 ปี ได้ทำการอาวามงคล (การ แต่งงานโดยนำเจ้าสาวมาอยู่บ้านเจ้าบ่าว) กับนางภัททกาปิลาณี บุตรีของพราหมณ์โกสิยโคตรร แต่สามีภรรยาคู่นี้เบื้อหน่ายในการครองเรือน ด้วยคิดว่าต้องคอยรับบาปเพราะงานคนอื่นทำไม่ดี จึง ชวนกันสละสมบัติออกบวช โดยโกนผมนุ่งผ้ากาสาอะ สะพายหม้อดิน อุทิศต่อพระอรหันต์ในโลก

วันหนึ่งทั้งคู่เดินมาถึงทางสองแพร่ง จึง แยกกัน โดยปิปปลิมาณพไปทางขวา นาง ภัททกาปิลาณีไปทางซ้าย ปิปปลิมาณพเดินทางมาถึงตำบลระหว่างเมืองราชคฤห์กับนาลันทะ ซึ่งเป็นเขตแดนดินต่อกัน ได้พบพระศาสดา จึงเข้าไปถวายบังคมทูลขออุปสมบท พระองค์ทรงแสดงโอวาท ๓ ประการ คือ

๑. ให้ความเคารพยำเกรง เพื่อนิกขุทั้งที่มีอายุน้อยและมากกว่า
๒. ให้ตั้งใจฟังธรรมและ พิจารณาตามข้อธรรมนั้นให้เข้าใจอย่างลึกซึ้ง
๓. ให้มีสติพิจารณาว่า กายว่าน่าเกลียดสกปรกไม่จริงยังยืนเพื่อคลายความ

ยึดติด

พระ ศาสดาทรงโปรดให้อุปสมบทเป็นพิเศษด้วยการรับโอวาท ๓ ข้อนั้น (โดยสงเคราะห์ให้เป็นเอหิภิกขุอุปสัมปทา) ครั้นอุปสมบทแล้วบำเพ็ญเพียรไปตามพุทธโอวาท ในวันที่ ๘ นับแต่อุปสมบทก็ได้บรรลุพระอรหัตผลท่านพระมหากัสสปะประกอบคุณธรรมเครื่องครัดในรูปดวงควัตร ๓ อย่าง คือ ๑.ถือธงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๒. ถือเทียวบินทาบเป็นวัตร ๓.ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร

อาศัยเหตุนี้พระบรมศาสดาจึงแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอตทัคคะว่า“เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงธุดงค์คุณ” พระพุทธองค์ทรงเคยเสกผ้าสังฆาฏิกับพระมหากัสสปและท่านยังมีบทบาทสำคัญในการทำสังคายนาครั้งแรกอุปสมบทด้วยวิธีโอวาท ๓ ข้อ เรียกว่า “โอวาทปฎิคคหอุปสัมปทา”โอวาท ๓ ข้อนั้นคือ

๑) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่าเราจักตั้งความละอายและความเกรงใจไว้ในภิกษุทั้งที่เป็นพระเถระผู้เฒ่าผู้มีพรรษาปานกลาง และทั้งผู้บวชใหม่

๒) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจักฟังธรรมบทใดบทหนึ่งอันประกอบด้วยกุศลด้วยความตั้งใจฟังโดยเคารพและพิจารณาจดจำเนื้อความธรรมบทนั้น

๓) กัสสปะ เชอฟังศึกษาว่า เราจะไม่วะสติไปในกาย คือพิจารณาภายในกายเป็นอารมณ์ โดยสม่ำเสมอ

คุณธรรม และข้อปฏิบัติที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง

๑. เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา พระมหากัสสปะขณะอยู่ในวัยเยาว์ให้ความเคารพเชื่อฟังบิดามารดา เมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มแม้ยังไม่อยากแต่งงาน แต่เมื่อเป็นความประสงค์ของบิดามารดา ท่านได้เชื่อฟัง และปฏิบัติตาม

๒. เป็นผู้รักสงบ พระมหากัสสปะชอบปลีกตัวอยู่อย่างสงบตามลำพัง สมกับเป็นสมณะ มีชีวิตสงบ เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อเป็นแบบอย่างที่ดีกับอนุชนรุ่นหลัง

๓. เป็นผู้ปฏิบัติธรรมเคร่งครัด พระมหากัสสปะเคร่งครัดในระเบียบวินัยมาก ประพฤติปฏิบัติตนด้วยการถือธุดงค์อย่างเคร่งครัดเป็นพิเศษด้วยเพื่อเป็นแบบอย่างแก่อนุชนรุ่นหลัง ประกอบกับมีความมุ่งมั่นในการสืบทอดพระพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธศาสนาได้รับความมัวหมอง เนื่องจากมีผู้กล่าวร้ายบิดเบือนความจริง ท่านได้ปกป้องและทำความจริงให้ปรากฏ ด้วยการเป็นประธานการสังคายนาพระธรรมวินัยเป็นครั้งแรก

พระมหานามะ ท่านพระมหานามเถระเกิดในสกุลพราหมณ์ ในกบิลพัสดุ์นครได้ยินพราหมณ์ผู้เป็นบิดาเล่าให้ฟังว่า เจ้าชายสิทธัตถะ มีลักษณะถูกต้องตามตำราลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ เพราะได้เคยเห็นพระองค์ในเมื่อครั้งได้รับเชิญเลี้ยงโภชนาหาร ในพระราชพิธีทำนวยพระลักษณะจึงได้มีความเคารพนับถือ และเชื่อในพระองค์เป็นอันมากจึงพร้อมด้วยพราหมณ์อีก ๔ คน มีโกณฑัญญะพราหมณ์เป็นหัวหน้าพากันออกบวชเป็นฤาษี ตามเสด็จคอยปฏิบัติพระองค์อยู่ ต่อมาเมื่อพระเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงเลิกการบำเพ็ญทุกกรกิริยา(ทรมานตน)หันมาบำเพ็ญเพียรในทางใจใหม่พากันเข้าใจว่าจะไม่ได้บรรลุธรรมพิเศษเสียแล้ว จึงเกิดความผิดหวังพากันหลีกหนีพระองค์ไปอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี

การบรรลุธรรม ครั้นพระเจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จไปแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดเป็นครั้งแรกและทรงแสดง ปกิณกเทศนาในวันเป็นลำดับไปท่านได้สดับเทศนาทั้งสองนั้น แต่ยังไม่ได้สำเร็จมรรคผลอันใดต่อเมื่อได้สดับ ปกิณกเทศนาในวาระที่สาม ท่านได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน

อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ท่านได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระธรรมวินัยพระองค์ทรงอนุญาตให้เป็นภิกษุด้วยวิธี “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ภายหลังได้ฟังเทศนา

อนัตตลักขณสูตร ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ผลเป็นพระอรหันต์ผู้ชื่อว่า อเสขบุคคล(ผู้ไม่ต้องศึกษา

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๖ ขุททกนิกายวิมาน-เปตวัตถุ เถระ-เถรีคาถา มีคาถาชื่อ “มหานามเถรีคาถา”ซึ่งได้อธิบายรายละเอียดในอรรถกถา (เล่มที่ ๕๐)ไว้โดยกล่าวถึงประวัติในอดีตของพระเถระที่ชื่อ “มหานาม”รวมทั้งประวัติในพุทธกาลนี้ด้วยแต่ประวัติของท่านที่กล่าวถึงในอรรถกถานั้นไม่ตรงกับประวัติของพระมหานามเถระที่เป็นหนึ่งในปัญจวัคคีย์ ที่กล่าวไว้ในเรื่องของพระปัญจวัคคีย์ในต่าง ๆ ทั้งในพระไตรปิฎกและทั้งในอรรถกถาโดยในอรรถกถาเล่มที่ ๕๐ ได้กล่าวถึงประวัติของพระเถระที่ชื่อ “มหานามะ”ไว้ว่าในพุทธปรินิพพานกาลนี้ท่านเกิดมาโดยมีชื่อว่า มหานามะ เมื่อเป็นผู้ใหญ่แล้วได้เข้าไปยังสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฟังธรรมแล้วได้มีจิตศรัทธาบวชแล้วเรียนกรรมฐาน และได้ออกไปปฏิบัติธรรมอยู่ที่ ภูเขาคีรีว่า เนสาทกะโดยที่ท่านนั้นไม่สามารถจะข่มความกุ่มงมของกิเลสได้เพียรปฏิบัติเท่าใดก็ไม่บังเกิดมรรคผล ก็บังเกิดความท้อถอย คิดว่าชีวิตของเราผู้มีอันเศร้าหมองแล้วนี้ จะมีประโยชน์อะไรแล้วเบื่อหน่ายชีวิตจึงปีนขึ้นสู่ยอดเขาสูง แล้วพูดกับตัวเองว่า “ดูก่อนมหานาม ถ้าท่านสละกรรมฐาน เพราะความเป็นผู้มากไปด้วยวิตกละก็ท่านจะต้องไปจากจากภูเขานีสาทกะอันเป็นสถานที่อยู่อันสมบูรณ์รื่นรมย์และเป็นที่สบายนี้ถ้าอย่างนั้นเราจะผลักท่าน ให้ตกจากภูเขานี้ให้ตายไปเสียถ้าไม่ยอมเป็นอย่างนั้นละก็ ท่านต้องไม่ตกอยู่ในอำนาจของวิตกดังนี้”พระเถระข่มขู่คุกคามตนอยู่อย่างนี้นั่นแหละ จึงมีสติชวนขวยปฏิบัติวิปัสสนาจนในที่สุดก็บรรลุพระอรหันต์ผล

๓.๒.๖ หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๖ บทนี้เป็นคาถาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ การอัญเชิญพระเถระ คือ พระโสภิตเถระ ในส่วนนี้จะกล่าวถึงหลักธรรมที่พระเถระท่านได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ ดังนี้ ท่านพระโสภิตเถระท่านนี้ได้รับการสถาปนาจากพระบรมศาสดาให้อยู่ในตำแหน่งที่เป็นเลิศกว่าเหล่าภิกษุสาวกทั้งหลายผู้ได้บุพเพนิวาสญาณนั้นก็เนื่องด้วยเหตุ ๒ ประการคือ โดยเป็นผู้ชำระชำนานูในเรื่อง บุปเพนิวาสญาณเป็นพิเศษและอีกเหตุหนึ่งก็คือเนื่องด้วยท่านได้ตั้งความปรารถนาในตำแหน่งนั้นตลอดแสนกัปพระโสภิตเถระ ครั้นบวชแล้ว ได้ตั้งใจศึกษาพระธรรมวินัยเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานก็ได้บรรลุ อภิญญา ๖ เป็นพระจिณาสพอยู่จบพรหมจรรย์เป็นผู้ชำนานูในบุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือการ ระลึกชาติในอดีตเป็นผู้มีปกติตั้งสมซึ่งวิ ๕ เป็นพระมหาจิณาสพอันประเสริฐ และเป็นผู้มี

ปกติสังฆซึ่งวสี ๕ ชำนาญคล่องแคล่วในปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณเป็นเครื่องระลึกชาติในหนหลังวสีความคล่องแคล่ว, ความชำนาญมี ๕ อย่างคือ^{๑๖}

๑. **อวัชชนวสี** ความชำนาญคล่องแคล่วในการนี้ตรวจจงก์ฌานที่ตนได้ออกมาแล้ว

๒. **สมาปัชชนวสี** ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่เข้าฌานได้รวดเร็วทันที่

๓. **อธิษฐานวสี** ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่จะรักษาไว้มิให้ฌานจิตนั้นตกกว้าง

๔. **วุฏฐานวสี** ความชำนาญคล่องแคล่วในการจะออกจากฌานเมื่อใดก็ได้ตามต้องการ

๕. **ปัจจุเวกชนวสี** ความชำนาญคล่องแคล่วในการพิจารณาทบทวนองค์ฌาน

พระโสภิตเถระ ได้เล่าอดีตชีวิตประวัติไว้ทั้งในส่วนที่เป็นอดีตชาติและปัจจุบันชาติ ซึ่งปรากฏข้อความในพระบาลีคัมภีร์พุทธทศนิกายอปทานว่า “ท่านผู้ชนะมารผู้ประเสริฐในโลก ผู้องอาจในนรชาติทรงพระนามว่า “พระปฐมุตตพุทธเจ้า พระโสภิตะนี้ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการอยู่ ๗ ชาติมาถึงชาตินี้ข้าพเจ้าได้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ประการแล้วพระโสภิตเถระได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ผู้ทรงไว้ซึ่งปฏิสัมภิทา ๔ นั้น คือ

๑. **อรรถปฏิสัมภิทา** คือ การแตกฉานในผลได้แก่ความเข้าใจอธิบายอรรถแห่งภาษิตย่อให้พิสดาร

๒. **ธรรมปฏิสัมภิทา** คือ การแตกฉานในเหตุได้แก่ความเข้าใจสาวหาเหตุหนหลัง

๓. **นิรุตติปฏิสัมภิทา** คือ การแตกฉานในการโต้ตอบโต้แย้งมีไหวพริบโต้ตอบปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันที

๔. **ปฏิภาณปฏิสัมภิทา** คือ การแตกฉานในปฏิภาณ ปรีชาแจ้งในความคิดทันการ มีไหวพริบ ชี้แจงในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสร้างความคิดและเหตุผลขึ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ได้สละเหมาะ เข้ากับกรณีเข้ากับเหตุการณ์

^{๑๖}ทองใบ ธีรานันท์ทางกูร, อสัทธิมหาสาวก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๒๕), หน้า

ผู้ทรงไว้ซึ่งวิโมกข์ ๘ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสด้วยมรรค ๔ และ ผล ๔ หรือ
ได้แก่ รูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔

มรรค แปลว่า ทาง มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. โสดาปัตติมรรค คือ ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุผลเป็นพระโสดาบัน
๒. สทกคามิมรรค คือ ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระสกทาคามี
๓. อนาคามิมรรค คือ ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระอนาคามี
๔. อรหัตมรรค คือ ทางปฏิบัติเพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์

ผล หมายถึง สิ่งที่เกิดจากเหตุหรือประโยชน์ที่ได้ มี ๔ ประการ ได้แก่

๑. โสดาปัตติผล คือ ผลแห่งการเข้าถึงกระแสธรรมหรือกระแสพระนิพพาน
๒. สกทาคามีผล คือ ผลของผู้จะมาก่ออีกครั้งเดียว
๓. อนาคามีผล คือ ผลของท่านผู้ไม่มาก่ออีก
๔. อรหันตผล ได้แก่ ผลคือการสำเร็จเป็นพระอรหันต์

รูปฌาน คือ ฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. ปฐมฌาน ได้แก่ ฌานที่ ๑ หรือฌานเบื้องต้น มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติสุข

เอตกัคคตา

๒. ทุติยฌาน ได้แก่ ฌานที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ ปีติสุขเอตกัคคตา
๓. ตติยฌาน ได้แก่ ฌานที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ สุขเอตกัคคตา
๔. จตุตถฌาน ได้แก่ ฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ อุเบกขาเอตกัคคตา

อรูปฌาน คือ ฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ มี ๔ อย่าง ได้แก่

๑. อากาสานัญจายนฌาน คือ กำหนดอาการ อันเป็นช่องว่างที่หาที่สุดมิได้เป็น

อารมณ์

๒. วิญญานัญจายตนฌาน คือ กำหนดวิญญานอันหาที่สุดมิได้เป็นอารมณ์
๓. อากิญจัญญายตนฌาน คือ การกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไรเป็นอารมณ์
๔. เนวักิญญานาสัญญายตนฌาน คือ กำหนดถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญา

ที่ไม่ใช่และเข้าถึง

“สัญญาเวทยิตนิโรธ” คือ การดับสัญญา (การจำได้หมายรู้และเวทนาอารมณ์)

ฉัพพัญญู “ อภิญญา ” คือ ความรู้ยิ่ง ๖ ประการ ดังนี้

๑. อิทธิวิธีแสดงฤทธิ์ต่างๆได้ เช่น คนเดียวเนรมิตให้เป็นหลายคน หลายคนเนรมิตให้เป็นคนเดียวหายตัวได้ เป็นต้น

๒. ทิพย์โสศนุทิพย์ คือ มีญาณพิเศษที่ทำให้ฟังอะไรได้ยินหมดตามความปรารถนา

๓. เจโตปริยญาณ ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้

๔. บุพเพนิวาสานุสติญาณ ระลึกในชาติหนหลังได้

๕. ทิพพจักขุตาทิพย์ คือ ทำให้สามารถเห็นหมู่สัตว์ที่เป็นไปต่างๆกันเพราะอำนาจของกรรม

๖. อาสวักขยาญาณ รู้จักกระทำอาสวกิเลสให้สิ้นไป

เทววิโซ “วิชา ๓” เป็นความรู้แจ้งมี ๓ ประการ คือ

๑. บุพเพนิวาสานุสติญาณ ความรู้ที่ทำให้ระลึกชาติได้

๒. จุตูปปาตญาณ ความรู้จุดเกิดและอุบัติเกิดของสัตว์ทั้งหลาย

๓. อาสวักขยาญาณ ความรู้ที่ทำอาสวะให้สิ้น

ผลสำเร็จอันเป็นประโยชน์สุขที่สูงที่สุดที่พระโศภิตเถระได้รับทั้งหมดนี้เนื่องมาจากบุญบารมีทั้งหลายที่ท่านได้กระทำไว้ด้วยการกล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้าเป็นต้นนั้นจึงบันดาลให้ท่านได้ประสบมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และพระนิพพานสมบัติ

ฉะนั้นจึงควรที่เราจะต้องรีบเร่งกระทำความดีต่างๆไว้ ไม่ต้องมัวรอให้บุคคลอื่นเขามากระทำให้การมัวรอรอหวังฟังคนอื่นก็เหมือนการรอคอยกลิ่นคำข้าวที่ผู้อื่นเขาป้อนให้ด้วยมิได้ตั้งใจหรือป้อนให้อย่างเสียไม่ได้เมื่อเราไม่ลงมือเปิบเอง

๓.๒.๓ **หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๓** เป็นคาถาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการอัญเชิญพระเถระคือพระมหากัสสปะ ผู้มีความกล้าแสดงออกและวาตะเป็นเลิศ เหมาะสำหรับนักพูด นักแสดง ก่อนขึ้นเวทีการแสดง ซึ่งได้กล่าวข้างต้นแล้วในพระคาถาบทที่ ๕

๓.๒.๔ **หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๔** เป็นคาถาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการอัญเชิญพระเถระ ๕ องค์ คือ พระปุลณะ พระองคุลิมาล พระอุบาลี พระนันทะ และพระสีวลี ดังรายละเอียดต่อไปนี้

พระปุลณมณฺฑานีบุตรเป็นบุตรพราหมณ์มหาศาล ในบ้านพราหมณ์ ชื่อว่า โทณวัตถุไม่ห่างไกลจากกรุงกบิลพัสดุ์ เดิมชื่อ "ปุลณ" เรียกนามตามที่เป็นบุตรของนาง

มันตานีพราหมณ์ ว่าปณณมันตานีบุตรปณณมานพเป็นหลานของท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ เพราะนางมันตานีพราหมณ์ผู้เป็นมารดาเป็นน้องสาวของท่าน การที่ปณณมานพจะได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็เพราะอาศัยพระอัญญาโกณฑัญญะผู้เป็นลุงเป็นผู้ชักนำมาให้บวช ในเมื่อพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ ท่านได้ไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ให้ปณณมานพผู้เป็นหลานชายบวชในพระพุทธศาสนา ครั้นพระปณณมานพแล้วไปอยู่ในประเทศชื้อชาติภูมิ บำเพ็ญเพียรไม่นานนักก็ได้บรรลุพระอรหัตผล พระปณณมานพตั้งอยู่ในธรรม ๑๐ อย่าง คือ ๑. มกน้อย ๒. สันโดษ ๓. ชอบสงัด ๔. ไม่ชอบเกี่ยวข้องกับด้วยหมู่ ๕. ปราศจากความเพียร ๖. บริบูรณ์ด้วยศีล ๗. สมาธิ ๘. ปัญญา ๙. วิมุตติ ๑๐. ความรู้เห็นในวิมุตติ

แม้เมื่อมีบริษัทท่านก็สั่งสอนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมสิบประการครั้นต่อมาภิกษุที่เป็นบริษัทของท่านลาไปเฝ้าพระบรมศาสดาทูลพรรณนาคุณพระอุปัชฌาย์ของตนว่าตั้งอยู่ในคุณธรรมสิบประการนั้นและสั่งสอนให้บริษัทตั้งอยู่ในคุณธรรมสิบประการนั้นด้วยในเวลา นั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งอยู่ ณ ที่นั้นได้ยินภิกษุเหล่านั้นทูลพรรณนาคุณของพระปณณมานพความประสงค์อยากจะรู้จักและสนทนาด้วยเมื่อพระบรมศาสดาเสด็จมาเมืองสาวัตถีแล้วท่านพระปณณมานพเฝ้า พอหลีกไปจากที่เฝ้าแล้วพระสารีบุตรทราบข่าวจึงเข้าไปหาสนทนาปราศรัยกันแล้วได้ถามถึงวิสุทธิ ๗ ประการท่านพระปณณมานพก็วิสัชนาชักอุปมาอุปมัยเปรียบด้วยรถ ๗ ผลัดในที่สุดแห่งการปจฉาวิสัชนาวิสุทธิ ๗ ประการนั้น พระเถระทั้งสองก็อนุโมทนาภาษิตของกันและกัน

คุณธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้กล่าวสั้นๆ ก็คือ มกน้อย สันโดษ ชอบสงัด ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ปราศจากความเพียร บริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัศนะ ท่านพระปณณมานพบุตรเถระจะสั่งสอนบริษัทบริวารของท่านด้วยคุณธรรม ๑๐ ประการนี้ จากท่านจนได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ด้วยเหตุนี้ภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่านไม่ว่าจะไปอยู่ที่ใด ๆ ก็จะพากันกล่าวยกย่องพรรณนาคุณของพระปณณมานพบุตรเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ของตน ให้ปรากฏแก่พุทธบริษัทในที่นั้น ๆ เสมอแม้พระสารีบุตรเถระ ได้ทราบข่าวคุณธรรมของท่านแล้ว ก็มีความปรารถนาจะได้สนทนาธรรมกับท่าน

พระองคฺลีมาล ภายหลังบรรลุอรหัตผลแล้วขณะเสวยวิมุตติสุขอยู่นั้นเกิดปีติโสมนัสท่านได้แสดงความรู้สึกว่า“ผู้ใดประมาทมาก่อนแล้วเลิกประมาทเสียได้ภายหลังผู้นั้นย่อมเป็นเหมือนพระจันทร์โผล่พ้นเมฆหมอกคือทำให้โลกนี้ให้สว่างไสวได้” ต่อมาท่านออกบิณฑบาตแต่กลับถูกขว้างปาด้วยก้อนดินและท่อนไม้จนบาตรแตก ตัวท่านก็บาดเจ็บจึง

จำต้องกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดเชตวัน พระพุทธเจ้าทรงสอนท่านให้อวดตนและทรงสอนว่าท่านกำลังได้รับผลกรรมที่ทำไว้ท่านจึงแผ่เมตตาจิตไปในสรรพสัตว์ท่านได้รับสรรเสริญว่าเป็นพระเถระประเภท“ต้นคคปลายตรง”คือเบื้องต้นประมาทพลาดพลั้งแต่ต่อมากลับเนื้อกลับตัวเป็นพระสาวกที่ดีเป็นตัวอย่างของอุชชนรุ่นหลังเป็นอย่างดีท่านเกิดในวรรณะ พราหมณ์ เมืองสาวัตถี บิดาชื่อภักทวะ เป็นปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล มารดาชื่อ มันทานี มีชื่อเดิมว่า อหิงสกะ มีความเป็นอยู่สุขสบาย เมื่อเจริญวัยได้ไปศึกษาศิลปวิทยาในสำนักของอาจารย์ ทิสปาโมกข์เมืองตักกสิลา ท่านตั้งใจศึกษาอย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันก็รับใช้อาจารย์และภรรยาด้วยความเคารพจึงทำให้ท่านเป็นที่โปรดปรานมาก จนศิษย์คนอื่น ๆ พวกกันอิจฉาริยาและใส่ร้ายท่านต่าง ๆ นานา โดยที่สุคกล่าวหาว่าท่านเป็นชู้กับภรรยาของอาจารย์ในที่สุดอาจารย์ก็หลงเชื่อ จึงวางแผนฆ่าท่าน โดยบอกว่าศิษย์ที่ศึกษาจบ ศิลปวิทยานั้นต้องให้ครูทักขิณา (ของ บุษาครุ) แก่อาจารย์ กล่าวคือ นี้วมือขวาของคน ๑,๐๐๐ นี้วด้วยเชื่อว่าท่านจะต้องถูกฆ่าตายเสียก่อน อหิงสกะกุมารจึงออกถ่านี้วเมื่อคน และนำมาร้อยเป็นพวงมาลัยคล้องไหล่ เป็นเหตุให้ได้ชื่อว่า“องคุลิมาล” (ผู้มีนี้วเป็นพวงมาลัย) ต่อมาความทราบถึงพระเจ้าปเสนทิโกศล พระองค์จึงรับสั่งให้จัดกำลังทหารออกตามล่าท่าน

วันหนึ่ง โจรองคุลิมาลนับนี้วมือยังขาดอีกนี้วเดียวก็จะครบ ๑,๐๐๐ นี้ว ตั้งใจว่าเมื่อจบการศึกษาแล้วก็จักกลับไปเยี่ยมบิดามารดา จึงออกจากกลางป่ามาขึ้นดักอยู่ที่ปากทางเข้าป่าฝ่ายนางมันทานีซึ่งเป็นมารดาของท่านทราบว่ากองทัพของพระเจ้าปเสนทิโกศลกำลังมา จึงเดินมุ่งหน้าไปทางป่าที่โจรองคุลิมาลซ่อนอยู่ และวันนั้นพระพุทธเจ้าก็ได้ทรงตรวจดูอุปนิสัยของ เวไนยสัตว์ ทรงเห็นอุปนิสัยของโจรองคุลิมาลจะสามารถบรรลุธรรมรรคผลได้ จึงรีบเสด็จไปโปรดทันเวลาที่นางมันทานีมาถึง เมื่อโจรองคุลิมาลเห็นพระพุทธเจ้าก็วิ่งไล่ตามพระพุทธเจ้าเพื่อประสงค์จะฆ่าและตัด เอานี้วมือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ให้โจรองคุลิมาลวิ่งตามไม่ทันจนรู้สึกเหนื่อย ล้า แล้วหยุดยืนอยู่กับที่ร้องขึ้นว่า “หยุดก่อนสมณะหยุดก่อน” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราหยุดแล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด”พอพระพุทธเจ้าอธิบายให้ทราบว่า เราหยุดฆ่าสัตว์แล้ว แต่ท่านยังไม่หยุด จึงพิจารณาตามและได้บรรลุโสดาปัตติผล ย่อมทิ้งดาบก็มลงกราบพระบาทและทูลขอบวช พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ตามที่ทูลขอ ครั้นบวชแล้วเจริญวิปัสสนาจนได้บรรลุอรหัตผลในเวลาต่อมาภายหลังบรรลุอรหัตผลแล้ว ขณะเสวยวิมุตติสุขอยู่นั้นเกิดปีติโสมนัส ท่านได้แสดงความรู้สึกว่า “ผู้ใดประมาทมาก่อนแล้วเลิก

ประมาทเสียได้ภายหลัง ผู้นั้นย่อมเป็นเหมือนพระจันทร์ที่โผล่พ้นเมฆหมอก คือทำโลกนี้ให้สว่างไสวได้”

ต่อมาท่านออกบิณฑบาตแต่กลับถูกขว้างปาด้วยก้อนดินและท่อนไม้จนบาตรแตก ตัวท่านก็บาดเจ็บ จึงจำต้องกลับมาเฝ้าพระพุทธเจ้าที่วัดเชตวัน พระพุทธเจ้าทรงสอนท่านให้อดทน และทรงสอนว่าท่านกำลังได้รับผลกรรมที่ทำไว้ ท่านจึงแผ่เมตตาจิตไปในสรรพสัตว์ ท่านได้รับสรรเสริญว่าเป็นพระเถระประเภท“ต้น คดปลายตรง” คือ เบื้องต้นประมาทพลาดพลั้ง แต่ต่อมากลับเนื้อกลับตัวเป็นพระสาวกที่ดี เป็นตัวอย่างของอนุชนรุ่นหลังเป็นอย่างดี

คุณธรรมที่ควรถือเป็นแบบอย่าง

๑. เป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรพระองคฺุณิมาลตอนเป็นอหิงสกะกุมารได้เข้ารับการศึกษาเล่าเรียนจากอาจารย์ทศปาโมกษ์ท่านมีความขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเป็นอย่างดียิ่งตลอดถึงคอยรับใช้ใกล้ชิดอาจารย์และภรรยาจนเป็นที่รักและโปรดปรานของอาจารย์

๒. เป็นผู้ไม่ประมาทหลังจากที่พระองคฺุณิมาลได้เข้าเฝ้าและฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วท่านกลับได้สติจึงทูลขอบวชซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตบวชให้ นับว่าท่านเป็นคนประเภทต้นคดปลายตรงสมควรยึดถือเป็นเยี่ยงอย่าง

๓. เป็นผู้มีความอดทนหลังจากท่านบวชแล้วประชาชนมักหว่าดกลัวท่าน บางครั้งถึงกับถูกเขาขว้างด้วยก้อนหินได้รับทุกขเวทนาอย่างแสนสาหัสแต่ท่านก็มีความอดทนบำเพ็ญสมณธรรมและได้บรรลุอรหัตตผลในที่สุด

พระอุบาลี เป็นพระเถระสำคัญรูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา เป็นมหาสาวก และเป็นกำลังสำคัญของพระพุทธเจ้า เพราะความที่ท่านอยู่ใกล้ชิดพระบรมศาสดาโดยตรง ท่านจึงมีความรู้ความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ พระอุบาลีเถระสนใจพระวินัย หรือระเบียบข้อบังคับของพระสงฆ์เป็นพิเศษ ท่านได้ศึกษาจากพระพุทธองค์จนมีความรู้แตกฉาน จนกระทั่งได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ว่าเป็นเอกตคฺะผู้เลิศกว่าภิกษุอื่นในทางทรงจำพระวินัย ทุกๆการวินิจฉัยของท่านเป็นไปด้วยความเที่ยงธรรม เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของพุทธบริษัท ด้วยความที่ท่านพระอุบาลีเถระ เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านพระวินัยนี้ จึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาในตำแหน่งเอกตคฺะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในทางผู้ทรงพระวินัย ท่านพระอุบาลีเถระดำรงอายุสังขารโดยสมควรแก่กาลเวลา แล้วก็เข้าสู่ฝั่งพระนิพพาน

พระอุบาลี เมื่อบวชแล้ว ได้ศึกษาพระกรรมฐานจากพระผู้มีพระภาคเจ้า หลังจากนั้นท่านมีความประสงค์จะไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่า เพื่อหาความสงบตามลำพัง แต่เมื่อ

กราบทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระองค์ไม่ทรงอนุญาต ได้มีรับสั่งแก่พระเถระว่า “อุบาลี ถ้าเธอไปอยู่ในป่าบำเพ็ญสมณธรรม ก็จะสำเร็จเพียงวิปัสสนาธุระ แต่ถ้าเธออยู่ในสำนักของ ตถาคต ก็จะสำเร็จธุระทั้งสอง คือ ทั้งวิปัสสนาธุระ และคันถธุระ คือ การเรียนคัมภีร์ต่างๆ” ท่านปฏิบัติตามพระพุทธดำรัสที่ตรัสแนะนำ ได้ศึกษาพระพุทธพจน์ไปพร้อมกับเจริญ วิปัสสนากรรมฐาน ไม่นานก็บรรลุพระอรหัตผลในพรหมานันท์ หลังจากนั้นท่านก็เป็นกำลัง สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระอุบาลีมีบทบาทสำคัญมากในการพระพุทธศาสนา ทั้งในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ และหลังจากที่พระองค์เสด็จปรินิพพานแล้ว คือ

๑) เป็นผู้สอนพระวินัยแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยเหตุที่ท่านได้รับการยกย่องจาก พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีความชำนาญในพระวินัย ภิกษุทั้งหลายจึงเรียนพระวินัยในสำนักของท่าน นอกจากนั้นภิกษุที่ทรงจำวินัยปิฎกในสมัยต่อๆ มา ก็ล้วนแต่เป็นศิษย์ผู้เรียนวินัยตามสายพระอุ บาลีทั้งสิ้น

๒) ได้รับความไว้วางใจจากพระพุทธเจ้าเป็นพิเศษถ้ามีอธิกรณ์ หรือคดี เรื่องราว ต่างๆ ที่เกี่ยวกับวินัยเกิดขึ้น พระพุทธองค์ก็ทรงมอบให้พระอุบาลีรับภาระดำเนินการวินิจฉัย ให้เป็นไปโดยถูกต้อง

๓) ผลงานที่สำคัญที่สุดซึ่งมีผลมาจนถึงปัจจุบัน คือ การทำสังคายนาครั้งที่ ๑ หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๓ เดือน พระมหากัสสปะชักชวนเหล่าพระสงฆ์ กระทำการปฐมสังคายนา คือ รวบรวม เรียบเรียงพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ตลอด ๔๕ พรรษา สอบทานและจัดหมวดหมู่วางลงเป็นแบบแผน ซึ่งในการสังคายนาครั้งนั้น ประกอบด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป มีพระมหากัสสปะเป็นประธานและเป็นผู้ถาม พระอุบาลี เป็นผู้วิสัชนาพระวินัย พระอานนท์เป็นผู้วิสัชนาพระธรรม

พระนันทะ ผู้ได้รับยกย่องในทางสำรวมอินทรีย์พระนันทเถระ เมื่อบรรลุเป็น พระอรหันต์แล้วปรากฏว่าท่านเป็นผู้สำรวมระวังอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ มิให้ยินดีในร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรสถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖ มิให้ตกอยู่ในอำนาจโลก ธรรม ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่า ภิกษุทั้งหลายในทางผู้สำรวมอินทรีย์ท่านพระนันทเถระ ดำรงอายุสังขารช่วยกิจการ พระพุทธศาสนาอยู่พอสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพานหลังจากพระพุทธเจ้า เสด็จโปรดพุทธบิดา และพระประยูรญาติที่กรุงกบิลพัสดุ์เป็นเวลาประมาณหนึ่งสัปดาห์แล้ว

ได้เสด็จกรุงราชฤกษ์แห่งแคว้นมคธพร้อมด้วยพระสงฆ์บริวารที่ตามเสด็จ ในการนี้ พระภิกษุณันทะพระอนุชาผู้ถูกจับให้บวช และราหุลสามเณรก็ได้ติดตามเสด็จไปด้วย ต่อมา พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์จำนวนมากได้เสด็จไปยังกรุงสาวัตถีแห่งแคว้นโกศล ซึ่งเป็นเมืองและแคว้นใหญ่พอ ๆ กับกรุงราชฤกษ์แห่งแคว้นมคธ พระนันทะก็ได้ติดตามเสด็จไปด้วย แต่ตลอดเวลา นับแต่บวชแล้วเป็นต้นมา พระนันทะไม่เป็นอันปฏิบัติกิจของสมณะ ใจให้ รุ่มร้อนคิดจะลาสิกขาอยู่ท่าเดียวเพราะความคิดถึงนางชนบทกัลยาณี เจ้าสาวคู่หมั้นซึ่งกำลังจะ เข้าพิธีวิวาห์กับตนความเรื่องนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้าอรรถกถาท่านเขียนเรื่องตอนนี้เป็นบุคคล ลาธิฐฐาน (วิธีแสดงธรรมโดยยกบุคคลขึ้นอ้าง) ว่าพระพุทธเจ้าจึงพาพระนันทะไปยังสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ ระหว่างทางทรงชี้ให้พระนันทะดูนางลิงลุ่นตัวหนึ่งซึ่งนั่งอยู่บนต้นไม้ในทุ่งนา ชายป่าแห่งหนึ่ง นางลิงลุ่น คือลิงตัวเมียหูขาดจมูกแหว่ง จากนั้น เมื่อถึงสวรรค์พระพุทธเจ้า ทรงชี้ให้พระนันทะดูสาวสวรรค์ที่แต่ละนางมีฝ่าเท้าแดงเหมือนเท้านกพิราบและสวยยิ่งกว่า สาวชาวโลกมนุษย์หลายเท่า“นันทะ ระหว่างนางชนบทกัลยาณี เจ้าสาวของเธอ กับสาว สวรรค์เหล่านี้ใครสวยกว่ากัน” พระพุทธเจ้าตรัสถามพระนันทะทูลตอบพระพุทธเจ้าว่า “เวลา นี้นางชนบทกัลยาณีเหมือนนางลิงลุ่นตัวนั้น” ถอดความที่กล่าวให้เห็นก็คือพระพุทธเจ้าทรง แสดงธรรมให้นันทะเห็นแจ้งว่า ความรัก ความสวย ไม่มีที่สิ้นสุด ที่ยึดถือว่า สิ่งนี้สวย และ น่ารักก็เพราะยังไม่เห็นสิ่งที่สวยและน่ารักกว่าพอนันทะฟังแล้วเกิดเบื่อหน่ายคลายความรัก และความยินดีในความสวยตั้งใจปฏิบัติธรรมไม่ช้าก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

พระสีวลีเถระหรือพระสีวลี เป็นพระเถระที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่า เป็นพระ อรหันต์ที่เลิศทางลาภสักการะมากเป็นพระภิกษุสาวกเอกทัศคະของพระพุทธเจ้า นับเนื่องใน พระอัสติมหาสาวก ๘๐องค์สำคัญในพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลพระสีวลีเถระเป็น เจ้าชายใน โกลิยวงศ์ ออกบวชในสำนักพระสารีบุตรบรรลुพระอรหันต์ในขณะที่ปลงเกศานั้นเอง และหลังจากผนวชท่านเป็นผู้มีลาภสักการะมากด้วยกุศลกรรมที่ทำมาแต่อดีตด้วยเหตุ นี้ท่านจึงได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์ให้เป็นเอกทัศคະผู้เลิศในทางผู้มีลาภมาก^๓

การบรรลุธรรมของพระสีวลี ประวัติของท่านพระสีวลีแปลก ตรงที่กล่าวว่า ท่าน อยู่ในท้องของมารดานานถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ดังนั้นเมื่อท่านคลอดจึงสามารถทำงานได้

^๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัยราช วิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๕ – ๓๓.

เท่ากับเด็ก ๗ ขวบ ในประวัติกล่าวไว้ว่าวันที่ท่านคลอด พระบิดาของท่านได้นิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้ามาเสวยพระกระยาหารที่ในวังพร้อม ด้วยพระสาวก ในวันนั้นเด็กชายสิวลีได้ช่วยแม่เลี้ยงพระด้วย พระสารีบุตรมองเห็นก็เกิดความเอ็นดูสนทนาคำด้วย จนเกิดความคุ้นเคยกันอย่างดี ในวันที่ ๗ เป็นวันสุดท้ายของการเลี้ยงพระ พระสารีบุตรได้ชวนเด็กชายสิวลีให้บวชด้วย โดยกล่าวว่า “เธอทุกข์ทรมานอยู่ในครรภ์มานาน ออกบวชไม่ดีกว่าหรือ” เด็กน้อยสิวลีตอบว่า “ถ้ากระผมสามารถบวชได้ก็จะบวช” พระนางสุปปาวสาเห็นบุตรชายสนิทกับพระสารีบุตรก็ดีพระทัย เมื่อพระสารีบุตรทูลให้ทราบที่กำลังชวนลูกชายให้ไปบวช พระนางก็ดีพระทัยและอนุญาตให้พระโอรสได้บวชตามความประสงค์ พระสารีบุตรจึงทำการบวชให้ ในเบื้องต้นได้สอนให้ท่านกำหนดพิจารณา ตบปัญจกกรรมฐาน ๕ ประการ คือ พิจารณา เกสา (ผม) โลมา(ขน) นขา(เล็บ) ทันตา(ฟัน) ตะโจ(หนัง) อันเป็นเบื้องต้นของการบวชที่พระอุปัชฌาย์จะต้องสอนก่อนการบวชทุกครั้ง ท่านได้พิจารณาถึงความทุกข์ที่ต้องทรมานอยู่ในครรภ์มารดาถึง ๗ ปี ๗ เดือน ๗ วัน ในขณะที่กำลังปลงผมท่านได้พิจารณาไปตามที่พระอุปัชฌาย์สอน เมื่อปลงผมจุกที่ ๑ เสร็จ ท่านได้บรรลุโสดาปัตติผล ปลงผมจุกที่ ๒ เสร็จ ท่านได้บรรลุสกทาคามีผล ปลงผมจุกที่ ๓ เสร็จ ท่านได้บรรลุอนาคามีผล และปลงผมจุกสุดท้ายเสร็จ ท่านก็บรรลุอรหัตตผล ซึ่งนับว่าท่านได้บรรลุธรรมได้อย่างรวดเร็วแค่ปลงผมเสร็จท่านก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ข้อพิจารณา

๑. พระสิวลีท่านบวชเมื่ออายุ ยังน้อยมากคือแค่ ๗ ขวบ และเมื่อก่อนบวชท่านได้รับการสอนตบปัญจกกรรมฐาน และด้วยทุกข์ที่ท่านได้ทรมานอยู่ในครรภ์มารดาเป็นเวลานาน ท่านสามารถนำคำสอนของพระอุปัชฌาย์ไปพิจารณาจนสามารถบรรลุอรหัตตผลในเวลาแค่ ปลงผมเสร็จ นั้นแสดงให้เห็นว่าวัยก็ดี ความรู้ก็ดี ไม่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม ขอแต่เพียงรู้จักพิจารณาด้วยปัญญาให้ถูกต้องก็สามารถบรรลุธรรมได้ สมดังพระธรรมคุณว่า “อกาลิโก” คือไม่ขึ้นอยู่กับเวลาในการปฏิบัติ

๒. การกำหนดพิจารณาสิ่งที่ ภาวกระทบ ไม่ว่าจะเป็นทางตา หู จมูก ลิ้น หรือกายก็ตาม ถ้าผู้ปฏิบัติหมั่นฝึกให้เป็นนิสัย โดยกำหนดรู้ให้เท่าทันอารมณ์ที่อ่อนไหวไปตามสัมผัส นั้น ๆ แล้วน้อมจิตพิจารณาให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ ในไม่ช้าก็จะเข้าใจสภาวะธรรม การกำหนดรู้ให้เท่าทันในอารมณ์ที่ภาวกระทบ ไม่ว่าจะเป็นทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย เท่ากับได้เจริญสติปัญญา นั่นเอง โดยเฉพาะหมวดจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดรู้จิตที่อ่อนไหวไปตาม

อารมณ์ที่มากกระทบ ธรรมชาติจิตจะปรุงแต่งไปตามอดีตบ้าง อนาคตบ้างทำให้เกิดความรู้นึก ยินดีหรือยินร้าย สติที่เข้าไม่กำหนดรู้จะเป็นตัวกั้นกระแสของกิเลสไม่ให้เกิดขึ้น เป็นการตัด วงจรของปฏิจจสมุปบาทไม่ให้เกิดต้นหา อุปาทาน ภพ ชาติ นั่นก็คือการดับทุกข์นั่นเอง

๓.๒.๕ หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๕ บทนี้เป็นคาถาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับ การอัญเชิญพระมหาเถระ ๘๐ รูป ในที่นี้หมายถึง อสีติสาวก^๔ คือพุทธสาวก ๘๐ รูป ที่เป็น เอหิภิกขุอุปสัมปทาซึ่งสำเร็จอรหัตผล และได้รับการยกย่องว่าเป็นเอตทัคคะ คือเป็นผู้มีความเป็นเลิศทางด้านต่างๆ

อสีติมหาสาวก คือ พระภิกษุสาวกผู้ใหญ่ ๘๐รูป หรือ พระสาวกผู้ยิ่งใหญ่ ๘๐รูป หรือพระสาวกสำคัญ ๘๐ รูป ของพระพุทธเจ้า ความหมายของคำว่า “อสีติมหาสาวก” ตาม รูปศัพท์ คำว่า “อสีติมหาสาวก” เป็นคำสมาสประกอบด้วยคำ “อสีติ” และ “มหาสาวก” คำว่า “อสีติ” เป็นปกติสังขยา คือ จำนวนนับตามปกติ แปลว่า “๘๐” ส่วน “มหาสาวก” ประกอบด้วย คำว่า “มหา” ซึ่งเป็นคุณศัพท์ แปลว่า ใหญ่, มาก, สำคัญ และคำว่า “สาวก” ซึ่งเป็น คำนามกิตก์ ประกอบรูปมาจากธาตุ “สุ” (ในความหมายว่า ฟัง) + ปัจจัย ฌวฺ มีรูปศัพท์ ว่า “สาวก” แปลว่า ผู้ฟัง ในที่นี้หมายถึง ภิกษุผู้บรรลุนิพพานขั้นสูงสุดคืออรหัตผลดังนั้นคำว่า ‘อสีติ’ และ ‘มหาสาวก’ เมื่อรวมเข้าด้วยกันเป็นคำสมาส เป็น ‘อสีติมหาสาวก’ จึงแปลว่า พระสาวกผู้ยิ่งใหญ่ ๘๐รูป หรือ พระสาวกผู้ยิ่งใหญ่ ๘๐รูป หรือ พระสาวกสำคัญ ๘๐รูป รายนามอสีติมหาสาวก (พระสาวกผู้ยิ่งใหญ่ ๘๐ รูป) มีดังนี้

๑. พระอัญญาโกณฑัญญะ ๒. พระวัปปะ ๓. พระภัททิยะ ๔. พระมหานามะ ๕. พระอัสสชิ ๖. พระยสะ ๗. พระวิมล ๘. พระสุพาหุ ๙. พระปุนณชิ ๑๐. พระควัมปติ ๑๑. พระอรุเวลกัสสปะ ๑๒. พระนทิกัสสปะ ๑๓. พระคยากัสสปะ ๑๔. พระสารีบุตร ๑๕. พระมหาโมคคัลลานะ ๑๖. พระมหากัสสปะ ๑๗. พระมหากัจจายนะ ๑๘. พระมหาโกณฑัญญะ ๑๙. พระมหากัปปิณะ ๒๐. พระมหาจุณทะ ๒๑. พระอนรุทธะ ๒๒. พระกังขาเรวตะ ๒๓. พระอานนท์ ๒๔. พระนันทะ ๒๕. พระภุคว ๒๖. พระกิมพิละ ๒๗. พระภัททิยะ ๒๘. พระราหุล ๒๙. พระสีวลี ๓๐. พระอุบาลี ๓๑. พระทัฬหฬณบุตร ๓๒. พระอุปเสนสวัณคันทบุตร ๓๓.

^๔ มาสเตอร์ ทบ เสนีย์, อสีติสาวก พระมหาสาวกแห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด อุดมศึกษา, ๒๕๔๘), หน้า ๑.

พระเวรตขทิวานิยะ ๓๔.พระพระปณณมันตานีบุตร ๓๕.พระปณณะ ๓๖.พระโสณ
 กุฏิกัณณะ ๓๗.พระโสณโกฬิวิสะ ๓๘.พระวาระ ๓๙.พระสุภูติ ๔๐.พระองคุลิมาล ๔๑.พระ
 วักกลิ ๔๒.พระกาฬุทายี ๔๓.พระมหาอุทายี ๔๔.พระปิตินทวัจนะ ๔๕.พระโสภิตะ ๔๖.พระ
 กุมารกัสสปะ ๔๗.พระรัฐपालะ ๔๘.พระวังคิสะ ๔๙.พระสภิกะ ๕๐.พระเสละ ๕๑.พระอุป
 วาณะ ๕๒.พระเมฆิยะ ๕๓.พระสาณะ ๕๔.พระนาคิตะ ๕๕.พระลกุณฏกภัททิยะ ๕๖.พระปิณ
 โทลการทวาระ ๕๗.พระมหาปิ่นถ ๕๘.พระจูฬปิ่นถ ๕๙.พระพากุล ๖๐.พระโกณฑธานะ
 ๖๑.พระพาหิยทารุจิริยะ ๖๒.พระยโสชะ ๖๓.พระอชิตะ ๖๔.พระติสสเมตเตยะ ๖๕.พระ
 ปุณณกะ ๖๖.พระเมตตกุ ๖๗.พระโชตกะ ๖๘.พระอุปสีวะ ๖๙.พระนันทะ ๗๐.พระเหมกะ
 ๗๑.พระโตเทยยะ ๗๒.พระกัปปะ ๗๓.พระชตุกัณณิ ๗๔.พระภัทราวุธ ๗๕.พระอุททะ ๗๖.
 พระโปสาละ ๗๗.พระโมฆราช ๗๘.พระนาลกะ ๗๙.พระมหาปรัณตปะ ๘๐.พระปิงคิยะ

ที่มาของคำว่า “อสีติมหาสาวก” ในพระไตรปิฎกไม่มีคำว่า “อสีติมหาสาวก” พบ
 แต่คำว่า “พระสาวกเถระผู้มีชื่อเสียง” แต่พบคำว่า “อสีติมหาสาวก” ปรากฏอยู่ในหนังสืออรรถ
 กถาต่างๆ คืออรรถกถาธรรมบท สุมังคลวิลาสินี และปรมัตถทีปนี ส่วนรายนามของพระอสีติ
 มหาสาวก ในพระไตรปิฎกมีกล่าวไว้ครบทั้ง ๘๐ องค์ แต่กล่าวไว้ในที่ต่าง ๆ กัน ส่วนมากกล่าว
 ไว้ในพระสูตรต้นคปิฎกในอรรถกถาธรรมบทที่มีบ้างในปรมัตถทีปนี กล่าวไว้ครบเช่นเดียวกับ
 ในพระไตรปิฎก

หลักการเลือกพระอสีติมหาสาวก หลักการเลือกพระสาวก ๘๐ รูป^๙ แล้วจัดเป็น
 พระอสีติมหาสาวกจากการเลือกพระสาวกแล้วจึงจัดเป็นพระมหาสาวกก่อน โดยยึดถือ
 คุณธรรมและความสามารถ คือความชำนาญในอภิญญาสมบัติและความแตกฉานใน
 ปฏิสัมภิทาเป็นหลัก โดยไม่เกี่ยวกับพรรษา และอายุและด้วยเหตุนี้เองจึงปรากฏว่าได้จัด
 ฆราวาสที่เป็นพระอรหันต์เข้าเป็นพระมหาสาวกด้วย ๑ ท่านคือพระพาหิยะส่วนการคัดเลือก
 แล้วจัดให้เป็นพระอสีติมหาสาวกนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส
 ทรงวินิจฉัยไว้โดยทรงเสนอเกณฑ์สำหรับพิจารณา ไว้ว่าพระอัญญาโกณฑัญญะเป็น
 เอตทัคคะสงเคราะห์พระปัญจวัคคีย์ ๔ พระองค์เข้าด้วยพระอรุณเวลกัสสปะ สงเคราะห์
 พระกัสสปะน้องชายอีก ๒ พระองค์เข้าด้วยพระโมฆราชเป็น เอตทัคคะสงเคราะห์พระคณะ

^๙ จาเนียร ทรงฤกษ์, ชีวประวัติพุทธสาวก ประวัติพระอัครริยะมหาเถระเมื่อครั้งพุทธกาล เล่ม ๑,
 (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๙ – ๓๐.

เดียวกัน อีก ๑๕ พระองค์เข้าด้วยอีกเกณฑ์หนึ่ง สงเคราะห์พระสาวกผู้มีชื่อระบุไว้ในเริ่มประกาศพุทธศาสนาแต่ไม่ได้ระบุอยู่ในจำนวน เอตทัคคะ คือ พระยสะกับพระสหายอีก ๔ พระองค์ โดย ๒ เกณฑ์นี้ได้พระสาวกเอตทัคคะ ๔๑ พระสาวกสหจรแห่ง เอตทัคคะ ๒๓ พระองค์ในเริ่มแรกประกาศพระพุทธศาสนา ๑๓๒ รวมเป็น ๖๕ พระองค์ อีก ๑๑ พระองค์เป็นพระสาวกที่จัดเข้าโดยหาเกณฑ์มิได้แต่มีนามระบุอยู่ในช่วงกลางของการประกาศพระพุทธศาสนาบ้างในช่วงท้ายของการประกาศพระพุทธศาสนาบ้างจากหลักการเลือกที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงวินิจฉัยไว้นี้ สรุปได้ว่ากำหนดเอาพระสาวกผู้เป็นเอตทัคคะเป็นหลักแล้วรวมพระสหจรในกลุ่มของท่านเข้าด้วยนี้เป็นเกณฑ์แรก ส่วนเกณฑ์ที่ ๒ กำหนดเอาพระสาวกผู้มีได้เป็นเอตทัคคะ แต่มีชื่อระบุไว้ในปฐมโพธิกาลตามหลักการเลือกนี้ เกณฑ์แรก ได้พระสาวก ๖๔ รูป เกณฑ์ที่ ๒ ได้พระมหาสาวกอีก ๕ รูป รวมเป็นได้พระมหาสาวก ๖๙ รูป

๑. ที่เหลืออีก ๑๑ รูปนั้น จัดเข้าโดยไม่มีหลักเกณฑ์ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงวินิจฉัยว่าคงเป็นด้วยต่างอาจารย์ต่างเลือกกันจัดเข้าตามมติของตน เพื่อให้ครบจำนวน ๘๐ จึงต่างรายชื่อกัน

๒. อนึ่งในการเลือกพระสาวกแล้วจัดเข้า เป็นพระอสีติมหาสาวกนั้นยังมีข้อที่น่าศึกษาเพิ่มเติมคือ เกิดมีขึ้นในยุคใดจากเหตุผลที่กล่าวมานี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีเค้ามาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว โดยเห็นได้จากคำเรียกที่ว่า “พระสาวกเถระ ผู้มีชื่อเสียง” ซึ่งเท่าที่ระบุนามไว้ก็เป็นอสีติมหาสาวกทั้งหมดแต่มาเด่นชัดขึ้นในยุคสมัยของพระอรรถกถาจารย์ในลังกาทั้งนี้เพราะธัมมปัทฏฐกถา กัถิ สุมังคลวิลาสินี กัถิซึ่งเป็นคัมภีร์ที่มีคำว่า “มหาสาวก” และ ‘อสีติมหาสาวก’ ปรากฏอยู่ล้วนเป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นในลังกาหรือในยุคที่การศึกษาพระพุทธศาสนาในลังกากำลังรุ่งเรืองโดยพระอรรถกถาจารย์ผู้มีชื่อเสียงคือพระพุทโธมาจารย์ผู้มีชีวิตอยู่ระหว่าง ปี พ.ศ. ๕๐๐-๑๐๐๐ พุทธศาสนิกชนในยุคนั้นและยุคต่อมาทั้งพระและฆราวาสต่างนิยมยกย่องในตัวพระอสีติมหาสาวกมาก คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่า พระเจ้าพุทธทาสแห่งลังกามีพระราชบุตร ๘ องค์ล้วนทรงสุภาพแก่งกล้าการณรงค์สงครามทรงขนานนามพระกุมารนั้นตามพระอัสมาลัยของพระองค์ให้คงนามพระอสีติมหาสาวกทั้งหลาย พระเจ้าพุทธทาสองค์นี้ได้แวดล้อมด้วยพระราชบุตรทั้งหลายอันทรงพระนามตาม พระอสีติมหาสาวกว่าสารีบุตร เป็นอาทิ พระองค์ทรงรุ่งเรืองอยู่คู่ประหนึ่งว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระอสีติมหาสาวกที่กล่าวมาทั้งหมดนี้รายนามเบื้องซ้ายเป็นพระมหาเถระนั่งด้าน

พระปรีศวัว (เบื่องัว) ของพระพุทธเจ้า ส่วนรายนามเบื่องัวเป็นพระมหาเถระนั่งด้าน
พระปรีศวัว (เบื่องัว) ของพระพุทธเจ้า การที่พระสาวกนั่งด้านปรีศวัวทั้ง ๒ ข้างของ
พระพุทธเจ้าถือเป็นธรรมเนียมครั้งพุทธกาล โดยมีหลักอยู่ว่าการปลุกอาสนะในที่นิมนต์ให้ปลุ
กอาสนะของพระพุทธเจ้าไว้ตรงกลาง ปลุกอาสนะของพระสาวกไว้ด้านพระปรีศวัว
ปลุกอาสนะของพระมหาโมคคัลลานะไว้ด้านพระปรีศวัว แล้วจึงปลุกอาสนะพระสาวก
รูปอื่นๆ ต่อจากอาสนะของพระมหาสาวก ทั้ง ๒ นั้น^{๒๐}

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ๑ ใน ๘๐ ของพระอรหันต์ที่ได้รับการ
คัดเลือกจากพระพุทธเจ้าให้เป็น “พระมหาสาวก” ซึ่งเรียกกันว่า พระอสีติมหาสาวก มีดังนี้คือ
พระปุนโณเถระ คือเป็นผู้เลิศในการแสดงธรรม พระองคุลิมาลเถระ ถือเป็นผู้รอบรู้ใจอย่าง
แท้จริง พระอุบาลีเถระ คือพระเป็นผู้เลิศในด้านความทรงจำแห่งพระวินัย พระนันทเถระ
พระผู้เป็นเลิศในด้านความสำรวมอินทรีย์ คือ สำรวมด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และพระสีวลี
เถระคือพระผู้เป็นเลิศในด้าน เงินทอง ไขควง ซึ่งจะปรากฏอยู่ในพระคาถาบทที่ ๘ เป็น
สำคัญ

๓.๒.๑๐ หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๑๐ เรื่องพระสูตรและพระปริตร

คำว่า “สูตร”^{๒๑} หมายถึง บทสวดหนึ่งๆ หรือคำสอนบทหนึ่งๆ ของพระพุทธเจ้าที่
ตรัสไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกส่วนพระสุตตันตปิฎก

พระสูตร คือ พระธรรมเทศนา คำบรรยายธรรมต่างๆ ที่ตรัสยกย่องให้เหมาะกับ
บุคคลและโอกาส ตลอดจนบทประพันธ์เรื่องเล่า

ปริตร (ปะ-หริด) หรือในภาษาบาลี ปริตฺต (ปะ-ริด-ตะ) แปลว่าความต้านทาน
เครื่องป้องกันรักษา เครื่องต้านทาน เครื่องป้องกันรักษารวมหมายถึงเครื่องราง ของขลัง ของ
ที่ช่วยบรรเทา วิธีป้องกันรักษา ในพุทธศาสนา “ปริตร” หมายถึงพระพุทธรูป คือบทสวดที่
เป็นภาษาบาลีเช่นพระสูตรบางพระสูตรในเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ซึ่งถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์
สามารถคุ้มครองรักษา ป้องกันอันตรายต่างๆ และกำจัดทุกข์ ภัย โรคได้เรียกเต็มว่า “พระ

^{๒๐}พระมหา ดร. สุขพัฒน์อนันต์จารย์, กว่าจะมาเป็นพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์ ลูก ศ.ธรรมกถึก, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

^{๒๑}มณห์ จิตเกษม, พุทธฤทธิ ชินบัญชร, (กรุงเทพมหานคร, โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓.

ปริตร"นอกจากนี้ยังใช้เรียกของมงคลที่ผ่านการสวดพระพุทธรูปมาแล้ว เช่นด้ายสายสิญจน์ เรียกว่า ด้ายพระปริตร น้ำพระพุทธรูป เรียกว่า น้ำพระปริตร

จากความหมายทั้งหมดที่กล่าวมาเราจะพบว่าคำว่าปริตรหมายถึงบทสวดมนต์ที่ (๑) มีอำนาจหรืออานุภาพในการต้านทานอุปัทวันตรายต่างๆ ได้ (๒) สามารถยังหรือก่อให้เกิดความสำเร็จอันเป็นมงคลหรือความผาสุกได้ (๓) มีลักษณะของความเป็นเวทมนต์คล้ายบทสวดมนต์ของพราหมณ์แต่จะไม่มีเหตุอันมุ่งหมายให้ร้ายผู้อื่นเพราะพระปริตรธรรมของพระพุทธศาสนานั้นเป็นพุทธวจนะอันอุดมไปด้วยสัจจะและความเมตตา^{๒๒}ที่จะทำให้อุปัทวันตรายต่างๆ พ่ายแพ้ไปได้

จะเห็นได้ว่าพระปริตรนั้นมีบ่อเกิดมาตั้งแต่ก่อนครั้งพุทธกาล แต่พระปริตรดังกล่าวไม่ใช่พระปริตรของพระพุทธศาสนา แต่เป็นปริตรโบราณซึ่งอาจจะเป็นของศาสนาพราหมณ์ก็ได้โดยปรากฏในชาดกต่างๆ ว่ามีการทำน้ำพระปริตรถวายพระปริตร (ปริตตวาลูกา) และด้ายพระปริตร (ปริตตสูตร) ในเตลปัตตชาดก^{๒๓} มีผู้สันนิษฐานว่าพระพุทธศาสนา นำเอาวิธีสวดบูชาของพราหมณ์ในคัมภีร์ยชุรเวทมาดัดแปลงและเปลี่ยนมาเป็นคำว่าปริตตะแทน ดังปรากฏในการที่ทรงอนุญาตให้ผู้ที่เรียนปริตรเพื่อคุ้มครองตนเองนั้นไม่อาบัติ^{๒๔} ดังนั้นคำว่าปริตรจึงน่าจะมียุ่ก่อนและคงเป็นธรรมเนียมของชาวอินเดียสมัยก่อนแต่ถึงอย่างนั้นผู้วิจัยเองก็ไม่เห็นด้วยกับทรรศนะดังกล่าว ความจริงแล้วน่าจะเป็นสิ่งที่ชาวอินเดียสวดหรือใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองตนมาก่อนโดยมีจำต้องเป็นเวทมนต์ตามคัมภีร์ของพราหมณ์ก็ได้ ซึ่งพระปริตรนี้แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะล่วงมาถึงประมาณ พ.ศ. ๕๐๐ แล้วก็ยังปรากฏมีผู้กล่าวถึงอยู่เช่นในมิลินทปัญหาได้กล่าวถึงปริตรไว้ถึง ๕ ปริตร มีจันทรปริตร โมรปริตร รัชคปริตร อาณานิคมปริตร อังคลิมาลปริตร^{๒๕} ดังนั้นจึงจะเห็นได้ว่าคำว่าปริตตะนั้นเป็นสิ่งที่ยังคงมีอยู่ในความเชื่อระดับพื้นฐานของชาวอินเดียอยู่ตลอดเวลาโดยไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งที่มาจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ก็ได้

^{๒๒} ธนิต อยู่โพธิ์, อานุภาพพระปริตต์, หน้า ๒๒.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๒๔} วิ.ภิกขุณี. (บาลี) ๓/๑๐๑๕/๑๒๖. วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๑๐๑๕/๒๖๓.

^{๒๕} มิลินท (บาลี) ๑๖๓. ปรามิสำเร็จราชย์ (ผู้รวบรวม), มิลินทปัญหาเล่ม ๒, (กรุงเทพมหานคร : ชวนพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๘-๒๐๑.

อย่างไรก็ตาม เราจะพบว่าอิทธิพลของพระปริตรธรรมหรือการสวดมนต์เพื่อคุ้มครองชีวิตของมนุษย์นั้นมิได้เจริญแพร่หลายเฉพาะในอินเดียเท่านั้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปยังดินแดนต่างๆ ความนิยมในเรื่องปริตรก็แพร่ไปตามด้วยดังเช่นในประเทศศรีลังกาสมัยที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้เข้าไปแปลอรรถกถาที่ศรีลังกา ในสมัยพระเจ้ามหารามะ ระหว่างปีพ.ศ. ๕๕๓ - ๕๗๕ โดยได้แต่งอรรถกถาอธิบายเรื่องพระปริตรธรรมเอาไว้จึงเห็นได้ว่าก่อนหน้าที่พระพุทธโฆษาจารย์จะเข้ามาลังกานั้นความเชื่อในเรื่องปริตรธรรมก็ยังมีปรากฏอยู่แล้วเพียงแต่ท่านได้อธิบายเพิ่มเติมไว้เท่านั้น^{๒๖} นอกจากนี้ยังมีอีกหลายตำนานที่แสดงให้เห็นว่าชาวลังกาได้นำเอาพระปริตรมาแก้ไขปัญหายุ่งยากประจำวันตรงตามหน้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเรื่อยมาซึ่งมีผู้ให้ข้อสันนิษฐานว่าความนิยมในการคัดลอกเอาพระสูตรสำคัญๆ จากพระไตรปิฎกมาพัฒนาหรือนำมาเพื่อใช้เป็นพระปริตรด้วยเข้าใจว่าพระสูตรที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้นั้น สามารถจะนำมาเป็นมนต์หรือเครื่องต้านทานตามนัยของคำว่าปริตรได้^{๒๗}

นอกจากนี้ยังมีทฤษฎะที่เพิ่มเติมจากข้อเสนอแนะดังกล่าวว่าการที่พระปริตรได้รับความนิยมและมีการสวดอย่างแพร่หลายในลังกาหรือลังกาได้นำเอาความคิดเกี่ยวกับพระปริตรมาใช้ก็เพราะมีสาเหตุมาจากการที่ชาวลังกา (คนเมือง) ได้อาศัยอยู่ร่วมเกาะเดียวกันกับกลุ่มชาวทมิฬซึ่งคนทั้ง๒เชื้อชาตินี้ไม่ถูกกันและจะทำการก่อสงครามกันอยู่เป็นประจำ ดังนั้นชาวลังกาจึงได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์เข้ามาสวดพระปริตรเพื่อที่จะได้แก้ไขปัญหาดังกล่าวให้คลี่คลายไปหรือเพื่อจะช่วยให้จิตใจมีความมั่นคงได้^{๒๘} ซึ่งทฤษฎะเช่นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่าเนื่องจากสภาพสังคมการเมืองของศรีลังกานั้นมีความไม่มั่นคงดังนั้นประชาชนจึงต้องพึ่งพระสงฆ์และอ้างอิงเอาพระสูตรต่างๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้นมาเป็นเครื่องต้านทานเพื่อให้ตนเองได้รับความมั่นใจหรืออันจะสามารถเข้าไปแก้ไขปัญหาดังที่เกิเกิดขึ้นได้

^{๒๖} ธนิต อยู่โพธิ์, *อนุภาพพระปริตร*, หน้า ๖ - ๘.

^{๒๗} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๔๓ - ๓๕๒/๓๓๐ - ๓๓๘..ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๓ - ๓๕๒/๔๒๑ - ๔๓๐.

^{๒๘} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระปริตร*, อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนาหวาตรีหลวงกำจรชลธาร (เกิดชาติชนะวิน) ๓๐ ต.ค. ๒๕๑๑., (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๑๐ - ๑๑.

ส่วนในประเทศไทยได้รับอิทธิพลของการสวดพระปริตรนี้จากลังกาครั้งกรุงสุโขทัยครั้งรับเอาพระพุทธศาสนานิกายหินยานแบบลังกาวงศ์เข้ามาเพราะพิธีกรรมหรือความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาย่อมเป็นของกลุ่มกันดังนั้นชาวสุโขทัยน่าจะได้รับอิทธิพลหรือความเชื่อเกี่ยวกับการสวดพระปริตรแบบลังกาก่อนที่จะแพร่หลายในยุคถัดมา

สำหรับอานุภาพของพระปริตรนั้นก็เป็นดังที่เราเชื่อกันว่ามีอานุภาพสำหรับป้องกันคุ้มครองชีวิตของตนเองและผู้อื่นโดยทั่วไปดังปรากฏในชาดกต่างๆเช่นกษัตริย์ราชให้กับตนเองและในบางคราวพระพุทธองค์เองก็ทรงให้ภิกษุบางรูปใช้พระปริตรเพื่อยุติภัยบรรเทาความทุกข์ของผู้อื่นด้วย เช่น กรณีของพระองค์อุทตมที่ช่วยสตรีในการคลอดบุตร เป็นต้น^{๒๕} หรือแม้แต่กรณีการใช้พระปริตรเพื่อให้โรคภัยต่างๆได้สงบลงไปเช่นกรณีของโพชนกปริตร^{๒๖} ซึ่งถือว่าเป็นการใช้ธรรมโอสถประเภทหนึ่งในการเยียวยาแก้ไขปัญหาความทุกข์อันจัดได้ว่าเป็นอานุภาพของพระปริตรอย่างหนึ่งได้

อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงอานุภาพของพระปริตรหรือบทสวดมนต์อันเป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือพระพุทธพจน์ที่มีการนำมาเปลี่ยนเป็นปริตรธรรมในภายหลังแล้วก็จะพบว่าอานุภาพดังปรากฏในมิลินทปัญหาวาทะว่าคนที่สวดบริกรรมพระปริตรนั้นงูที่มุ่งจะกัดก็ไม่กัดปากที่อ้าไว้ก็หุบแม้โจรที่ยกก้อนดินจะทุ่มใส่ก็ไม่ทุ่มกลับโยนทิ้งก้อนหินก้อนดินแล้วเปลี่ยนใจมารักขังที่ดูร้ายครั้งวิ่งมาถึงก็หมอบสงบอยู่ใกล้ๆแม่มองไฟไหม้ที่ลุกโชติช่วงครั้งไหม้ลามเข้ามาใกล้ก็ดับยาพิษแม้แรงที่กินเข้าไปก็กลายเป็นยาถอนพิษหรือซาบซ่านเป็นอาหารที่บำรุงร่างกายมาตรกที่มุ่งมาดจะฆ่าครั้งเข้ามาใกล้ก็รักดียอมตัวเป็นทาสแม้แต่ปวงคักสัตว์ที่เขาดักไว้พอเหยียบลงไปก็ไม่รู้ครัดเท้า^{๒๗}

จะเห็นได้ว่าอานุภาพที่ปรากฏในคำอธิบายข้างต้นนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันหรือมีส่วนทำให้สิ่งที่เลวร้ายเกิดขึ้นแล้วหรือกำลังจะเกิดให้คลี่คลายไปในทางที่ดีเพราะอานุภาพของการเจริญหรือสวดปริตรนั้นอย่างไรก็ตามเมื่อว่ากันโดยสรุปก็จะพบว่าพระปริตรนี้จะมีอานุภาพตามที่ปรากฏในบทอาารานาให้พระสงฆ์แสดงสวดพระปริตรอยู่๓ ประการคือ

^{๒๕} ม.ม. (บาลี) ๑๓/๓๔๗ - ๓๔๘/๓๓๐ - ๓๓๘. ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๔๗ - ๓๔๘/๔๒๑ - ๔๓๐.

^{๒๖} ธนิต อยู่โพธิ์, อานุภาพพระปริตร, หน้า ๔.

^{๒๗} ปุ๋ย แสงฉาย (แปล), มิลินทปัญหาวรรคด้วยอรรถกถา, (กรุงเทพมหานคร : ส.ธรรมภักดี, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๖ - ๒๑๗.

๑. สามารถป้องกันหรือต้านทานภัยวิบัติทั้งปวงให้หายไปเช่นภัยจากธรรมชาติ ภัยจากโจรภัยจากพระราชภัยจากมนุษย์

๒. สามารถยังความสำเร็จของสมบัติทั้งหลายให้เกิดขึ้นได้เช่นความมียศมีลาภ หรือความสวัสดิ์ต่างๆ

๓. สามารถกำจัดทุกข์ภัยทั้งปวงได้^{๓๒}

จากการกล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับพระสูตรและพระปริตรนั้นสามารถสรุปได้ว่าการ นับถือพระปริตรเป็นที่ศรัทธามีมาแต่ก่อนพุทธกาลและมีกล่าวไว้เป็นหลักฐานตั้งแต่สมัย เกิดทุกข์ภัยและโรครบาดขึ้นในลังกาซึ่งภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ร่วมกันสวดรัตนสูตรช่วยให้ ฝนใหญ่ตกลงมาแล้วทุกข์ภัยและโรครบาดก็หายไปจึงอาจเป็นได้ว่าพระเถระในชมพูทวีป และพระเถระชาวลังกาเลื่อก็คัดพระสูตรพระคาถาและพระพุทธรวณะต่างๆมารวมเพื่อใช้ บริกรรมหรือภาวนาสำหรับคุ้มครองป้องกันรักษาตัว

ส่วนในประเทศไทยนั้นสันนิษฐานว่าคัมภีร์พระปริตรหรือเจ็ดตำนานและสิบสอง ตำนานนั้นไทยเราคงจะได้รับมาพร้อมกับรับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะเมื่อรับ พระพุทธศาสนาแบบหินยานลัทธิลังกาวงศ์

เชื่อกันว่าพระปริตรเป็นโอสถิพิเศษที่มีสรรพคุณจะจัดพระปริตรจะมีอานุภาพมาก ด้วยการสวดและบริกรรมคือการเปล่งเสียงโดยศรัทธาธิษฐานและฟังด้วยความเลื่อมใสเพราะ เท่ากับเป็นการนำเอาอานุภาพและพระพุทธรุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นำเอาสัจจะของ พระธรรมและพระเมตตากรุณาของพระอริยสงฆ์ทั้งปวงให้มาปรากฏแก่ใจและให้กำลังใจแก่ เราด้วยเมื่อดวงใจประกอบด้วยพระพุทธรุณและสัจธรรมทั้งมีความเมตตากรุณาแผ่ออกไป กว้างขวางโดยไม่มีขอบเขตเช่นนั้นก็ย่อมจะทรงอานุภาพสามารถเปลี่ยนใจศัตรูให้กลับ กลายเป็นมิตรหรือให้หมดอำนาจไม่อาจทำอันตรายได้ก่อให้เกิดความปลอดภัย

๓.๒.๑๑ **หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๑๑** ในบทสวดมนต์พระคาถาชิน บัญชรบทนี้มีการกล่าวถึงพระปริตร ดังนี้

^{๓๒}พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), อานุภาพพระปริตร, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

๑. **ขันธปริตร** กล่าวถึง ภิกษุรูปหนึ่งถูกงูพิษกัดตาย พระพุทธองค์ตรัสให้พระภิกษุทั้งหลาย สวดคาถาแผ่เมตตาจิตไปยังตระกูลพญางูทั้ง คือ พญางูวิรูปักข์ พญางูเอราปีถ พญางูจันทวนธร และพญางูกินหาโคตมกะ

๒. **โมรปริตร** กล่าวถึง พญานกยูงโพธิสัตว์ ก่อนออกไปหากินตอนเช้า กล่าวคาถามัสการพระอาทิตย์ที่กำลังอุทัย และตอนกลับสู่รังเวลาค่ำ ก็กล่าวนมัสการพระอาทิตย์ตอนตกดิน จึงมีความปลอดภัย รอดจากการถูกดักจับของนายพราน

๓. **อาณานาถียสูตร** กล่าวถึง ท้าวภูเรศวรหวัหน้ายักษ์ ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงเรียนอาณานาถียารักษา และให้บอกให้พระสงฆ์สาวกสวดประจำ เพื่อป้องกันมิให้ยักษ์บริวารที่ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัยมาทำร้าย ขณะที่ปลีกวิเวกอยู่ในป่าเพียงลำพัง พระพุทธองค์ทรงเล่าให้พระสงฆ์ฟังและตรัสให้สวดอาณานาถียารักษานั้น อาณานาถียสูตรนี้เป็นที่มาของประเพณีสวดภาณยักษ์ไล่ภูตผีปีศาจในเวลาต่อมา

๓.๒.๑๒ **หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๑๒** กล่าวถึงพระอาณมา หรือกำแพงแก้ว ๗ ชั้นดังมีตัวอย่างพระคาถา ดังนี้

พุทฺธัง สัตตะรัตนะมหาปาการัง สะระณัง คัจฉามิ

ธัมมัง สัตตะรัตนะมหาปาการัง สะระณัง คัจฉามิ

สังฆัง สัตตะรัตนะมหาปาการัง สะระณัง คัจฉามิ

สำหรับสวดภาวนา เสมือนมีกำแพงแก้วมหามัณเฑียรกันแม้อยู่ในถิ่นอันตรายศัตรูและสัตว์ร้าย ไม่อาจทำอะไรได้

รัตนะทั้ง ๗ มีความหมายทำนองเดียวกับ รัตนะคู่บุญของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดินั้นเองต่างกันแต่ว่ารัตนะทั้ง ๗ ของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิเป็นสิ่งที่มิรูปร่างปรากฏให้เห็นได้ด้วยตาธรรมคาผู้ที่จะเป็นพระมหาจักรพรรดิได้นั้นจักต้องมีบุญญาธิการบำเพ็ญพระบารมีมามากแล้ว (อย่างน้อยต้องเต็ม ๑๐ ทศ) และเมื่อได้เป็นพระมหาจักรพรรดิ ซึ่งมีอยู่ ๒ ประเภท คือ ๑.มหาปนาทจักรพรรดิ และ ๒.มหาสังขจักรพรรดิ ในกาลนั้นจะมีแก้ว ๗ ประการปรากฏขึ้นเป็นของคู่พระบารมี ดังนี้ มหาปนาทจักรพรรดิ นั้น เป็นเนรมิตนามของพระจักรพรรดิราชาธิราช ทุกพระองค์ที่ทรงมี สัตตรัตนสมบัติ ๗ ประการกับมี คทาใหญ่ อันเป็นนิมิตสมบัติจักรพรรดิชุกบก หรือชุกแผ่นดินเช่นเดียวกัน มหาสังขจักรพรรดิ ก็ทรงมี สัต

ตรัตนสมบัติ ๗ ประการ กับมีสังข์ใหญ่ หรือมหาสังข์ อันเป็นนิมิตสมบัติจักรพรรดิชุนน้ำ หรือชุนทะเลสัตตรัตนสมบัติ ๗ ประการนั้น ได้แก่

๑. จักรแก้ว ตามคัมภีร์กล่าวไว้ว่า เมื่อจักรแก้วมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์ พระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ได้ชื่อว่าเป็นสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ สามารถปราบได้ทั่วทุกทิศจักรทิพย์เป็นอาวุธสำหรับปราบภูตผีปีศาจต่างๆ และเป็นยาน นำไปสู่สถานที่ทุกแห่งไม่ว่าจะเร้นลับซับซ้อนเพียงใด

๒. ช้างแก้ว เป็นช้างทรงของ สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิในการเสด็จพยุหยาตรา ช้างทิพย์เป็นเครื่องมือในการสร้างเกียรติประวัติและสะสมกองบุญในด้านการปฏิบัติเมื่อ อธิษฐานจิตขึ้นขี่ช้างแก้ว ซึ่งเมื่อทำได้คล่องแล้วจะกระทำไ้ทันที่ตัวของผู้ปฏิบัติจะมีความ สง่าผ่าเผยและเป็นที่ชื่นชมของคนทั่วไป

๓. ม้าแก้ว เป็นม้าทรงของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิในการเสด็จประพาสที่ต่างๆ เป็นการส่วนพระองค์หรือลาลองม้าทิพย์เป็นพาหนะสำหรับไปเที่ยวในที่ต่างๆ ทั้งในนรก และในสวรรค์ ในระหว่างเดินทางถ้าหากมีอันตรายหรืออุปสรรคอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ม้าแก้วจะขจัดภัยอันตรายหรืออุปสรรคเหล่านั้นให้สิ้นไปนิยายจีนได้นำอิทธิฤทธิ์ของกายสิทธิ์ ประเภทนี้ ไปผูกเป็นคุณสมบัติของม้ามังกร

๔. นางแก้ว เป็นพระอัครมเหสีของสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิพระสิริรุ่งมีความ อบอวนในฤดูหนาวมีความเยือกเย็นในฤดูร้อนในด้านที่เป็นของทิพย์ได้แก่ นางแก้วทิพย์ผู้มีไอร่มเย็น ที่สามารถเนรมิตให้เกิดขึ้นเองไม่จำเป็นต้องง้อขอพึ่งไอร่มเย็นจากอกสาวอกหนุ่มให้ต้องเปลื้องตัวและเปลื้องใจ

๕. แก้วมณี คือ ดวงแก้วที่สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิทรงใช้ส่องดูเหตุการณ์ต่างๆ ในราชอาณาจักรของพระองค์แว่นทิพย์ก็สามารถใช้มองดูอะไรได้ทั้งในนรกสวรรค์และใน เมืองมนุษย์ตามปกติเมื่อปฏิบัติกรรมฐานได้สูงแล้วก็สามารถจะมองเห็นนรกมองเห็นสวรรค์ แต่ถึงจะมองได้ก็เห็นไม่ทั่วจึงนำมาเล่าแตกต่างกันไปถ้าใช้ดวงแก้วกายสิทธิ์นี้ส่องจะเห็นได้ ทั่วถึง

๖. ขุนพลแก้วได้แก่ แม่ทัพผู้เกรียงไกรผู้ปฏิบัติภารกิจเพื่อเพิ่มพูนพระบารมีต่าง พระเนตรพระกรรณขุนพลทิพย์ คือผู้ช่วยเหลือขจัดอุปสรรคที่เกิดขึ้นในระหว่างการทำเพ็ญ กรรมกิจเพื่อสาธารณประโยชน์และการกุศลต่างๆ ขุนพลแก้วมีรูปร่างคล้ายนักรบไทยโบราณ

๗. **ขุนคลังแก้ว** คือ ผู้แสวงหาและรักษาพระราชทรัพย์ให้ มั่งคั่งและมั่นคง ขุนคลังทิพย์คือผู้รักษาทรัพย์สมบัติทั่วไปทั้งหมดยกยาสีหัตถ์ต่างๆเป็นบริวารทรัพย์สมบัติเหล่านี้สามารถขอมาใช้ในการบุญการกุศลต่างๆได้ส่วนการที่จะขอมาเพื่อประโยชน์ส่วนตัวนั้นถ้าขอในจำนวนเพียงเล็กน้อยอาจได้บ้างเคล็ดลับในความสำเร็จของวัดปากน้ำในการสร้างโรงครัวและอาคารสถานที่ก็สืบมาแต่การอาศัยยาสีหัตถ์ประเภทนี้เองขุนคลังแก้วมีรูปร่างคล้ายขุนนางโบราณ

เมื่อได้รับตะขกุ่มทั้ง ๗ ประการแล้วกำลังสมาธิจะแรงมากขึ้น คล้ายกับว่ามีของศักดิ์สิทธิ์ไว้กับตัวเพียงแต่ตั้งใจให้นิ่งอยู่ที่เหนือสะดือสองนิ้วภายในกายก็จะมีการสับฉนวนขึ้นลงเท่ากับเป็นการเดินสมาบัติไปในตัวถ้าในขณะที่นิ่งอยู่อย่างนั้นการที่มีสมบัติพระเจ้าจักรพรรดิ ๗ ประการนั้น สันนิษฐานว่า ภาพเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การที่พระเจ้าจักรพรรดิจะได้สมบัติทั้ง ๗ ประการนี้ ก็ด้วยการประพฤติธรรมคือจักรวรรดิวัตร มีการปกครองประเทศโดยธรรม เป็นต้น แม้คนทั่วไปก็เช่นกัน ถ้าจะให้สมบัติเกิดขึ้นแก่ตนก็ต้องประพฤติธรรม ไม่ว่าจะเป็นมนุษยสมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ บุคคลจะได้รับก็ด้วยการประพฤติธรรมทั้งสิ้น

๓.๒.๑๓ **หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๑๓** ในบทนี้กล่าวถึงผลของการสวดพระคาถาชินบัญชรว่าจะห่างไกลอุปัทวเหตุมีความหมายว่าเหตุที่ไม่เป็นมงคล เหตุร้าย หรือเหตุอุบาทว์ การเกิดสิ่งอัปมงคลในบ้านเมืองเป็นเรื่องอุบาทว์ ซึ่งอาจเรียกว่าอุปัทวเหตุ การที่สัตว์เลื้อยคลานบางชนิดซึ่งถือว่าเป็นมงคลเลื้อยเข้าไปในบ้านอาจจะเรียกว่า อุปัทวเหตุ.ถ้ามีการกระทำที่ผิดทำนองคลองธรรมผิดจารีตประเพณีที่ดีงาม ก็เรียกได้ว่าเป็น อุปัทวเหตุ

๓.๒.๑๔ **หลักธรรมที่ปรากฏในคาถาบทที่ ๑๔** กล่าวถึง บัญชรของพระพุทธเจ้าก็คือดวงตาของพระพุทธเจ้านั้นคือดวงตาที่เห็นธรรมแต่อีกนัยหนึ่งก็อาจจะหมายความว่า เป็นหน้าต่างที่จะมองเห็นพระพุทธเจ้าซึ่งก็คือการมองเห็นธรรมดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นตถาคตดังนั้นบทพระคาถาชินบัญชรที่แม้จะมีเนื้อความยืดยาวแต่รวมความก็คือการให้มีความศรัทธา ความเพียร มีสติ มีสมาธิ และมีปัญญารู้แจ้งซึ่งพระธรรมอันประเสริฐที่พระตถาคตเจ้าได้แสดงแล้วคือมีดวงตาเห็นธรรมนั่นเองการที่จะมีดวงตาเห็นธรรมว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงสังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ และธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตาซึ่ง

เรียกว่าเห็นพระไตรลักษณ์แล้วจะทำให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสและอาสวะทั้งหลายถึงซึ่งวิชชาและวิมุตตินั้นก็โดยอาศัยการปฏิบัติอบรมจิตในเรื่องของศีลสมาธิ และปัญญา ด้วยเหตุนี้พระคาถาชินบัญชรก็คือบทพระคาถาที่แสดงเป้าหมายที่สุดแห่งคำสอนของพระศาสดาเจ้าคือความหลุดพ้นจากทุกข์สิ้นเชิงถึงซึ่งวิชชาและวิมุตติโดยการฝึกฝนอบรมจิตด้วยศีล สมาธิ ปัญญานั้นเอง

๓.๓ พระสูตรที่ปรากฏในคาถาชินบัญชร

จากการศึกษาถึงพระสูตรและพระปริตรข้างต้นทำให้ทราบว่า พระปริตรคือเครื่องคุ้มครองปกป้องไม่ให้เกิดอุปสรรคอันตรายซึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่พระภิกษุสงฆ์สาวกทั้งหลายเพื่อคุ้มครองป้องกันอันตรายจากภายนอกเช่นอัคคีภัยแผ่นดินไหวสึนามิและป้องกันอันตรายภายในคือโรคภัยไข้เจ็บเป็นต้นพระสูตรในพระปริตรประกอบด้วย

๑. มงคลสูตรทำให้เกิดความเป็นสิริมงคล ปราศจากอันตราย
๒. รัตนสูตรทำให้มีความสุขสวัสดิและพ้นจากอุปสรรคอันตราย
๓. กรณียเมตตสูตรหรือเมตตปริตรทำให้เทวดาภูตผีปีศาจเมตตาไม่ทำร้ายเรา
๔. ชันธปริตรป้องกันภัยจากอสรพิษงูแมงป่องตะขาบด้กแและสัตว์ร้าย
๕. โมรปริตรป้องกันภัยจากผู้คิดร้ายได้ จึงอยู่รอดปลอดภัย
๖. ธชัคคสูตรทำให้พ้นจากภัยอันตราย
๗. อาณานาฎิยะสูตรป้องกันภัยจากอมนุษย์ยักษ์ภูตผีปีศาจทั้งหลายจะไม่ทำอันตรายและจะให้การอารักขาคู่ครองให้ปลอดภัย ทำให้มีสุขภาพดีไม่มีโรคไม่มีอันตรายมีความสุขและมีอายุยืน

๘. วัฏฏกปริตรทำให้ปลอดภัยจากอัคคีภัย
 ๙. โพชฌังคปริตรทำให้มีสุขภาพดีอายุยืนและพ้นจากอุปสรรคทั้งปวง
 ๑๐. อังคุลิมาลปริตรทำให้คลอดบุตรง่าย และป้องกันอุปสรรคอันตรายต่างๆ
 ๑๑. อภยปริตรทำให้พ้นจากภัยพิบัติอันตรายต่างๆ เคาระห์ร้ายแก่นิมิตฝันไม่ดี
 ๑๒. ขยปริตร ทำให้ประสบความสำเร็จ มีชัยชนะและมีความสุขสวัสดิ
- จากการศึกษาถึงเนื้อหาในพระคาถาชินบัญชรทั้ง ๑๔ บท ผลปรากฏว่าเนื้อหาในพระคาถาบทที่ ๑๐ และบทที่ ๑๑มีการอาราธนาพระสูตร ๔ พระสูตรมาสถิตอยู่รอบตัวคือ รัตนสูตร กรณียเมตตสูตร ธชัคคสูตร และอังคุลิมาลปริตรและอาราธนาพระสูตร ๓ พระ

สูตรมาสติป้องกันภัยทุกทิศ คือขันธปริตรโมรปริตรและอาณานาฎิสสูตรดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. **รัตนสูตร** กล่าวถึง อานุภาพแห่งพระรัตนตรัย สามารถปิดเป่าโรคร้ายและอำนาจสุขสวัสดิ์ เรื่องโดยย่อว่าเมื่อเมืองไพศาลีเกิดโรคห่า คนตายเป็นจำนวนมาก เหล่ากษัตริย์ลิจฉวีได้กราบทูลอัญเชิญพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรด พระองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จไปเมืองไพศาลี ทรงมีพุทธบัญชาให้พระอานนท์สวดรัตนปริตร หรือรัตนสูตร พร้อมประพรมน้ำพุทธมนต์รอบกำแพงเมืองไพศาลี ภูตผีร้ายได้ปลาสนาการไปหมดสิ้น ประชาชนหายป่วยไข้ ประสพสุขสวัสดิ์

๒. **กรณียเมตตสูตร** กล่าวถึง อานุภาพแห่งเมตตา มีเรื่องเล่าว่าพระภิกษุจำนวนหนึ่งทูลอ้อนวอนพระพุทธองค์เข้าไปป่าตั้งใจจะจำพรรษาตลอดสามเดือน เหล่ารุกขเทวดาเห็นพระคุณเจ้ามาก็พากันลงจาก “วิมาน” มาอยู่บนพื้นดินด้วยความเคารพต่อผู้ทรงศีล คิดว่าไม่กี่วันท่านเหล่านั้นจะจากไป แต่เมื่อเห็นพระภิกษุทั้งหลายทำท่าจะอยู่นาน จึงพากันหลอกลอนเพื่อขับไล่ พระภิกษุทั้งหลายจึงพากันกลับไปเฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ตรัสสั่งให้พวกเขากลับไปใหม่ และให้สวดกรณียเมตตสูตร แผ่เมตตาจิตไปยังเทวดาทั้งหลาย คราวนี้เหล่าเทวดาทั้งหลายต่างก็มีจิตรักใคร่ในพระภิกษุเหล่านั้น ถวายอารักขาให้ท่านเหล่านั้นอยู่จำพรรษาในป่าอย่างปลอดภัย

๓. **ธัคคสูตร** กล่าวถึง “ยอดธง” ของเทวดาและของพระพุทธเจ้า มีเรื่องย่อว่าเมื่อเทวดาเข้าสงครามกับพวกอสูร พระอินทร์สั่งเทวดาทั้งหลายว่า ถ้าเกิดความกลัว ขนลุก พองสยองเกล้า ในสนามรบ ให้มองไปที่ยอดธงของรถศึกของพระองค์และเทพผู้ใหญ่ เช่น เทพชวาบดีเทพ เทพวรุณเทพ เทพอิสาน แล้วจะหายกลัว พระพุทธองค์ตรัสว่าเช่นเดียวกันถ้าสาวกของพระองค์รูปใด เกิดความกลัวขณะนั่งสมาธิอยู่ในป่า ให้มองไปที่ “ยอดธง” ของพระองค์ คือ ให้สวดพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ แล้วความกลัวจะหายไป

๔. **อังคุลิมาลปริตร** กล่าวถึง พระองคุลิมาล หลังจากบวชแล้ว พบหญิงมีครรภ์แก่คนหนึ่ง มีความลำบาก จึงตั้งสัตยาธิษฐานให้เธอมีความสุขสวัสดิ์และคลอดบุตรอย่างปลอดภัย สตรีคนนั้นได้คลอดบุตรอย่างปลอดภัย ทันทีที่กล่าวสัตยาธิษฐานจบลง อังคุลิมาลปริตรนี้ถือกันภายหลังว่าเป็น “มนต์” สำหรับช่วยให้คลอดบุตรง่าย

๕. **ขันธปริตร** กล่าวถึงภิกขุรูปหนึ่งถูกพิษกัดตาย พระพุทธองค์ตรัสให้พระภิกษุทั้งหลาย สวดคาถาแผ่เมตตาจิตไปยังตระกูลพญาทั้ง คือ พญาวิรูปักษ์ พญาเอราปัด พญาจันทยานทร และพญาภิณฑาโคตมกะ

๖. **โมรปริตร** กล่าวถึง พญานกยูงโพธิสัตว์ ก่อนออกไปหากินตอนเช้า กล่าวคาถามัสการพระอาทิตย์ที่กำลังอุทัย และตอนกลับสู่รังเวลาค่ำ ก็กล่าวนมัสการพระอาทิตย์ตอนตกดิน จึงมีความปลอดภัย รอดจากการถูกดักจับของนายพราน

๗. **อาณานาถียสูตร** กล่าวถึง ท้าวกุเวรหัวหน้ายักษ์ ทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงเรียนอาณานาถียารักษา และให้บอกให้พระสงฆ์สาวกสวดประจำ เพื่อป้องกันมิให้ยักษ์บริวารที่ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัยมาทำร้าย ขณะที่ปลีกวิเวกอยู่ในป่าเพียงลำพัง พระพุทธองค์ทรงเล่าให้พระสงฆ์ฟังและตรัสให้สวดอาณานาถียารักษานั้น อาณานาถียสูตรนี้เป็นที่มาของประเพณีสวดภาณยักษ์ไล่ภูตผีปีศาจในเวลาต่อมา

เมื่อพิจารณาดูพระคาถาชินบัญชรนี้โดยละเอียดแล้ว จะเห็นได้ว่าได้มีการอัญเชิญพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย พระปริตรและพระสูตรทั้งปวงให้มาสถิตคุ้มครองอยู่ทั่วสกลกายของผู้เจริญภาวนาพระคาถานี้ โดยขอให้มิชัชนะในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ และนอกจากตัวเราแล้วยังมีการเสกพระสูตรป้องกันภัยทุกสารทิศ ทิศต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเราไม่ว่าจะเป็นข้างหน้า ข้างขวา ข้างหลัง ข้างซ้าย เบื้องล่าง และเบื้องบนอากาศ สิ่งเหล่านี้จะเป็นเหมือนเกราะคือคุณความดีที่จะป้องกันสรรพอันตรายแก่ตัวเรา ดังปรากฏในพระคาถาชินบัญชร บทที่ ๑๐ และ ๑๑ ซึ่งมีคำแปลว่า

“(๑๐) พระรัตนสูตรอยู่เบื้องหน้า พระเมตตาสูตรอยู่เบื้องขวา พระองค์ลิมลสูตรอยู่เบื้องซ้าย พระธรรมาสูตรอยู่เบื้องหลัง

(๑๑) พระขันธปริตร พระโมรปริตร และพระอาณานาถียสูตรขอให้มาเป็นเครื่องกางกั้นดุจหลังคาบนนภากาศ ขอพระสูตรที่เลื่อมมาตั้งเป็นดุจกำแพงป้องกัน”

๓.๔ สรุปหลักธรรมที่ปรากฏในพระคาถาชินบัญชร

จากการกล่าวถึงหลักธรรมของพระคาถาแต่ละบทในพระคาถาชินบัญชรข้างต้น สามารถสรุปได้ดังนี้

๓.๔.๑ โอวาทปาฏิโมกข์ มักถูกกล่าวถึงในแง่หลักธรรม ๓ อย่างเดียวว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามพระพุทธพจน์ ๓ คาถาถึง อาจสรุปใจความได้เป็นสามส่วน คือ หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖ ดังนี้

พระพุทธพจน์คาถาแรก ทรงกล่าวถึงอุดมการณ์อันสูงสุดของพระภิกษุและบรรพชิตในพระพุทธศาสนา อันมีลักษณะที่แตกต่างจากศาสนาอื่น อันอาจเรียกได้ว่า “อุดมการณ์ ๔” ของพระพุทธศาสนา ได้แก่

๑. ความอดทนอดกลั้นเป็นสิ่งที่นักบวชในศาสนานี้พึงยึดถือและเป็นสิ่งที่ ต้องใช้เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจทุกอย่างที่ต้องเจอในชีวิตนักบวช เช่น ประสงค์ร้อนได้เย็น ประสงค์เย็นได้ร้อน

๒. การมุ่งให้ถึงพระนิพพานเป็นเป้าหมายหลักของผู้ออกบวช มิใช่สิ่งอื่น นอกจากพระนิพพาน

๓. พระภิกษุและบรรพชิตในพระธรรมวินัยนี้(เช่นภิกษุณี สามเณร สามเณรี ลิกขมานา)ไม่พึงทำผู้อื่นให้ลำบากด้วยการเบียดเบียนทำความทุกข์กายหรือทุกข์ ทางใจไม่ว่า จะในกรณีใดๆ

๔. พระภิกษุตลอดจนบรรพชิตต้องขอแก้ทุกข์ด้วยอาการที่ไม่เบียดเบียน (คือ การไม่เอ่ยปากเข้าชี้ข้อ และไม่ใช้ปัจจัยส่ออย่างฟุ่มเฟือย)

พระพุทธพจน์คาถาที่สอง ทรงกล่าวถึง "หลักการอันเป็นหัวใจสำคัญเพื่อเข้าถึงจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาแก่พุทธ บริษัทยังทั้งปวงโดยย่อ" หรือ หลักการ ๓ กล่าวกันว่าเป็นการสรุปรวบยอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอันเป็นแนวทางที่พุทธ บริษัทยังพึงปฏิบัติได้แก่

๑. การไม่ทำบาปทั้งปวง

๒. การทำกุศลให้ถึงพร้อม

๓. การทำจิตใจให้บริสุทธิ์

พระ พุทธพจน์คาถาที่สาม หมายถึง วิธีการที่ธรรมทูตผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นกลยุทธ พระภิกษุที่ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งมีเป็นจำนวนมากให้ใช้วิธีการเหมือนกัน เพื่อจะได้เป็นไปในแนวทางเดียวกันและถูกต้องเป็นธรรม ได้แก่ วิธีการทั้ง ๖ คือ

๑. การไม่กล่าวร้าย (เผยแผ่ศาสนาด้วยการไม่กล่าวร้ายโจมตีดูถูกความเชื่อผู้อื่น)

๒. การไม่ทำร้าย (เผยแผ่ศาสนาด้วยการไม่ใช้กำลังบังคับข่มขู่ด้วยวิธีการต่างๆ)

๓. ความสำรวมในปาติโมกข์ (รักษาความประพฤติให้น่าเลื่อมใส)
๔. ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร (เสพปัจจัยสี่อย่างรู้ประมาณพอเพียง)
๕. ที่นั่งนอนอันสงัด (สันโดษไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ)
๖. ความเพียรในอธิจิต (พัฒนาจิตใจเสมอมิใช่ว่าเอาแต่สอนแต่ตนเองไม่กระทำตามที่สอน)

สรุปได้ว่า หลักธรรม โอวาทปาติโมกข์ เป็นหลักธรรมที่ปรากฏในบทสวดมนต์ พระคาถาชินบัญชร บทที่ ๒ เป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็น "ปาติโมกข์" ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงตลอดปฐมโพธิกาล คือ ๒๐ พรรษาแรก เฉพาะครั้งแรกในวันเพ็ญเดือนมาฆะ (เดือน ๓) หลังจากตรัสรู้แล้ว ๕ เดือน เป็นการแสดงปาติโมกข์ที่ประกอบด้วยองค์ ๔ เรียกว่า จาตุรงคสันนิบาต ซึ่งมีเพียงครั้งเดียวในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งๆ (อรรถกถาแสดงไว้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดง "โอวาทปาติโมกข์" นี้ ด้วยพระองค์เองท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ตลอด ๒๐ พรรษาแรก หลังจากนั้นทรงบัญญัติให้พระสงฆ์แสดง "อาณปาติโมกข์" แทน)

๓.๔.๒ บารมี ๑๐ สำหรับคำว่า บารมีนั้นหมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่งยวด เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงส่งมีอยู่ ๑๐ ประการคือ

(๑) ทานบารมี ได้แก่ ความประพฤติอันเลิศคือการให้ทานเช่นทานบารมี อุปบารมีและปรมัตตบารมี

(๒) ศีลบารมี ได้แก่ ความประพฤติอันเลิศคือการรักษาศีล^{๓๓} เช่น ศีลบารมี อุปบารมี และปรมัตตบารมี

(๓) เนกขัมมบารมี หมายถึง การออกจากกาม,การออกบวช,ความปลอดโปร่งจากสิ่งเข้าวนต่างๆเช่น เนกขัมมบารมี อุปบารมี อุปปรมัตตบารมี^{๓๔}

(๔) ปัญญาบารมี ได้แก่ ความประพฤติอันเลิศในเรื่องของการใช้สติปัญญาคือ การศึกษาเล่าเรียน เช่น อุปบารมี และปรมัตตบารมี

^{๓๓}พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๕.

^{๓๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

(๕) วิริยบารมี ได้แก่ การประพุดิอันเลิศในเรื่องของการใช้ความเพียรความหมั่น ในการประกอบกิจต่างๆ เช่น วิริยบารมี วิริยอุปบารมี และปรมัตถบารมี

(๖) ขันติบารมี หมายถึง การประพุดิอันเลิศในด้านการใช้ความอดทนเพื่อให้ บรรลุเป้าหมาย ได้แก่ ขันติบารมี ขันติอุปบารมี และขันติปรมัตถบารมี

(๗) สัจจบารมี ได้แก่ การประพุดิอันเลิศคือการรักษาสัจจะคือความจริงความ ซื่อสัตย์ต่อคำพูด เช่น สัจจบารมี สัจจอุปบารมี และสัจจปรมัตถบารมี

(๘) อธิษฐานบารมี ได้แก่ การประพุดิอันเลิศ คือ การตั้งใจมั่นในเรื่องใดเรื่อง หนึ่งเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เช่น อธิษฐานบารมี อธิษฐานอุปบารมี และอธิษฐานปรมัตถ บารมี

(๙) เมตตาบารมี หมายถึง การประพุดิอันเลิศด้วยการเจริญเมตตาคือความ ปรารถนาดีต่อผู้อื่นให้ผู้อื่นมีความสุขมากกว่าตน เช่น เมตตาบารมี เมตตาอุปบารมี และเมตตา ปรมัตถบารมี

(๑๐) อุเบกขาบารมี หมายถึง การประพุดิอันเลิศด้วยการเจริญอุเบกขาคือการเข้า ไปพิจารณาในโลกและชีวิตอย่างเข้าใจและเท่าทันวางใจต่อเหตุการณ์นั้นๆอย่างถูกต้อง เช่น อุเบกขาบารมี อุเบกขาอุปบารมี และอุเบกขาปรมัตถบารมี^{๓๕}

สรุปได้ว่ามีหลักธรรมอันเป็นแกนสำคัญคือ บารมี๑๐ประการซึ่งปรากฏในพระ คาถาบทที่ ๑ อันเป็น บารมีที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสร้างกำลังใจปลุกฝัง กำลังใจให้มั่นเต็มครบถ้วนบริบูรณ์สมบูรณ์ ซึ่งเป็นธรรมพิเศษหมวดหนึ่ง ที่กระทำให้ได้เป็น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ที่ต้องการจะเป็นพระพุทธเจ้าต้องบำเพ็ญธรรม หมวดนี้ หรือมีชื่อหนึ่งเรียกว่าโพธิปริพาจนธรรมคือธรรมสำหรับพระพุทธภูมิหรือชาวพุทธ เราทั่วไปเรียกว่าพระบารมีหมายถึง ธรรมที่นำไปให้ถึงฝั่งโน้น คือ พระนิพพานนั่นเอง

^{๓๕} พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๕ - ๒๔๐.

๓.๔.๓ อริยสัจสี่ อริยสัจหรือจตุราริยสัจหรืออริยสัจ ๔ เป็นหลักคำสอนหนึ่งของ พระโคตมพุทธเจ้าแปลว่า ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ หรือความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยมีอยู่สี่ประการ คือ

๑. ทุกข์ คือ สภาพที่ทนได้ยาก ภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สภาพที่บีบคั้น กล่าวโดยย่อ ทุกข์ก็คือ อุปาทานขันธ ๕

๒. ทุกขสมุทัย คือ สาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ ได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และ วิภวตัณหา

๓. ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ กล่าวคือ ดับ ตัณหาทั้ง ๓ ได้อย่างสิ้นเชิง

๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์ ได้แก่ มรรคแปด

อริยสัจทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นวิธีการแห่งปัญญาดำเนินการแก้ปัญหามาตามเหตุผล ตามเหตุปัจจัย คือ การแก้ปัญหามองจากบุคคลด้วยปัญญาของตัวเอง เป็นสังฆธรรม ความจริงที่เกี่ยวกับชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใด อยู่ในเพศหรือภาวะใดจะต้อง ประสบด้วยกันทั้งสิ้น

๓.๔.๔ มรรค ๘ ปรากฏในบทสวดมนต์พระคาถาชินบัญชรในบทที่ ๒ คือ แนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์ องค์ประกอบอยู่แปดประการ คือ ๑. สัมมาทิฐิ-ความเห็นชอบ ๒. สัมมาสังกัปปะ-ความดำริชอบ ๓. สัมมาวาจา-เจรจาชอบ ๔. สัมมากัมมันตะ-ทำกรงานชอบ ๕. สัมมาอาชีวะ-เลี้ยงชีพชอบ ๖. สัมมาวายามะ-พยายามชอบ ๗. สัมมาสติ-ระลึกชอบ และ ๘. สัมมาสมาธิ-ตั้งใจชอบ ซึ่งรวมเรียกอีกชื่อหนึ่งได้ว่า "มัชฌิมาปฏิปทา" หรือทางสายกลางนั่นเอง

การสวดมนต์จะเกิดอานุภาพมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความเชื่อมั่นในบทสวด^{๓๖} และความตั้งใจของผู้สวดเป็นสำคัญเพราะพุทธมณฑลแต่ละบทล้วนมีพลังอานุภาพและความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัวแล้วเพียงแต่ว่าใครจะสามารถนำออกมาใช้ให้เกิดผลได้มากหรือน้อยกว่า

^{๓๖} ฐนิตอยู่โพธิ์, อานุภาพพระปริตต์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

กันเท่านั้น ในการสวดพระคาถาชินบัญชรก็หัวใจของการปลุกพุทธมนต์ให้เกิดฤทธานุภาพนั้นต้องมีศรัทธา คือ มีความเชื่อมั่นในอำนาจของพระรัตนตรัยเชื่อมั่นในอำนาจของบทสวด เชื่อมั่นในอำนาจแห่งความดีเชื่อมั่นว่าการสวดมนต์เป็นการทำความดีและเชื่อมั่นว่าเมื่อตนทำความดีด้วยการสวดมนต์แล้ว ความดีจักคุ้มครองตนให้ปลอดภัย ทำให้ชีวิตมีความสุขและคิดให้เป็นสุขได้